

RED. MARIA NORMANN OCH
ELSI VUOHELAINEN

SYNVINKLAR PÅ DET RUSMEDELSFÖREBYGGANDE ARBETET MED UNGA I FINLAND

HUMANISTINEN
AMMATTIKORKEAKOULU

SYNVINKLAR PÅ DET RUSMEDELSFÖREBYGGANDE ARBETET MED UNGA I FINLAND

Red. Maria Normann och Elsi Vuohelainen

Humanistiska yrkeshögskolan

© Författarna och Humanistiska yrkeshögskolan

Synvinklar på det rusmedelsförebyggande arbetet med unga i Finland

Red. Maria Normann och Elsi Vuohelainen

Översättning: Översättning och tolkning Tiina Sjelygren Ab och Semantix

HUMAK Publications E 10

ISBN 978-952-456-185-3 ISSN 1798-3541

Humanistinen ammattikorkeakoulu Humak

Ilkkantie 4, 00400 Helsinki

www.humak.fi

Förord

Ungdomsåren är en väldigt speciell period i en människas liv. Det är en tid av mycket glädje, men också förväntningar och utveckling. Unga behöver stöd och handledning i att hantera allt detta. De föräldrar, pedagoger och andra som är i kontakt med ungdomar har som uppgift att bidra till att unga utvecklas till socialt starka människor som gör kloka val i livet och respekterar andra och sig själva. Det förebyggande rusmedelarbetet är en viktig pusselbit i denna helhet. Därför är det viktigt att det förebyggande rusmedelsarbetet är av hög kvalitet och tar hänsyn till ungas behov.

Preventiimi är kunskapscentret för rusmedelsförebyggande i ungdomssektorn. Dess uppgift är att skapa perspektiv på det förebyggande rusmedelsarbetet med unga och ge olika yrkesmänniskor i sektorn information och möjlighet att göra sitt jobb ännu bättre. Att sprida information i form av olika publikationer hör också till Preventiimis verksamhet. Denna samling artiklar på svenska och engelska är en del av detta arbete och är förhoppningsvis till hjälp för dem som jobbar med rusmedelsfrågor i Finland eller i andra länder.

Synvinklar på det preventiva rusmedelarbetet med unga i Finland innehåller ett antal artiklar från tidigare publikationer. Avsikten är att ge läsaren en bild av det som ur Preventiimis synvinkel är det viktigaste med det förebyggande rusmedelsarbetet med unga. Artiklarna ger en helhetsbild av Preventiimis nätverk och visar hur mångsidigt det är. Interaktion, delaktighet samt de anställdas kompetens och etiska hållning är alla saker som lyfts fram i artiklarna. En del texter är praktiska, andra mer teoretiska. Det skapar en bra balans; båda synvinklarna behövs i det förebyggande arbetet – såväl i Finland som internationellt.

Om du vill veta mera om förebyggande rusmedelsarbetet med unga, ta kontakt med Preventiimi. Mer information om Preventiimi finns på adressen www.preventiimi.fi/english (på engelska) eller www.preventiimi.fi/pasvenska (på svenska).

Läsglädje, inspiration och nya insikter!

Helsingfors 28.5.2014

Elsi Vuohelainen

Utvecklingspedagog, Preventiimi

Innehållsförteckning

Reijo Viitanen BLINDA FLÄCKAR I RUSMEDELSUPPLYSNINGEN FÖR UNGA OCH MÖJLIGHETER I RUSMEDELSFÖREBYGGANDE ARBETE	7
Tomi Kiilakoski ÖPPNADE FLASKOR, DJÄVULENS URIN OCH SKRUMPLEVER - BIDRAG TILL ETT DELAKTIGT RUSMEDELSFÖREBYGGANDE ARBETE	30
Sanna Pylkkänen and Elsi Vuohelainen ETISKA PRINCIPER I RUSMEDELSFÖREBYGGANDE ARBETE	50
Antti Maunu GRUNDVALARNA I FÖREBYGGANDE ARBETE: SAMMANHÅLLNING, GRUPPER OCH SOCIAL TILLIT	62
Petra Pohjonen BONDFÖRNUFT OCH ÖPPEN DISKUSSION – ALLA KAN FÖREBYGGA	72
Hanna Hänninen FÖREBYGGANDE ARBETE GENOM ATT STÖDA FÖRÄLDRASKAP	81
Författare	90

Reijo Viitanen

Blinda fläckar i rusmedelsupplyningen för unga och möjligheter för rusmedelsförebyggande arbete

De unga har fortsatt att vara en grupp av allmänt intresse i vårt samhälle. Hand i hand med detta har samhället aktivt gått in för att utveckla sin ungdomspolitik och riktat strålkastarna på de frågor som arbetet med att förbättra de ungas levnadsförhållanden och uppväxtmiljöer samt servicen till denna grupp väcker. Ungdomsarbetet har alltid varit inriktat på unga med särskilda stödbehov, även om verksamheten i princip har ansetts gälla alla ungdomar. Den ungdomspolitiska debatten har ofta dominerats av problemen bland unga med särskilda stödbehov och den bild av de unga som har tecknats via den offentliga debatten är utpräglat problemorienterad. Rent principiellt sett betraktar ungdomsarbetet inte ungdomstiden som en problemfylld livsfas i sig, men i debatten om resurstilldelning har man trots det varit tvungen att lyfta fram problemorienterade fenomen. (Jfr Nieminen 2007, 38–40; Lähteenmaa 2006, 116–117.)

Det förebyggande arbetet bland unga och ungdomsarbetet i ett vidare perspektiv röner uppskattning bland oss finländare. Uppskattningen kommer också fram i utvecklingsprogram, strategier och mål inom en rad förvaltningssektorer. Men ute på fältet för personalen en ständig kamp mot resursbrist samtidigt som målen i utvecklingsprogrammen ofta stannar vid abstrakt retorik. Uppskattningen konkretiseras alltså inte i fungerande verksamhetsmöjligheter utan de som borde ta ansvar för att utveckla verksamheten och tilldela resurser flyr sitt ansvar in i det sista. Först när det händer något mycket allvarligt sätts det för ett ögonblick och i uppvisningssyfte in extra resurser för arbetet bland ungdomar. När den akuta krisen är över, minskar resurstilldelningen och den generella retoriken om

oroväckande beteende bland unga och föräldraskap på glid infinner sig på nytt.

Också rusmedelsanvändningen bland unga människor är en långkörare som återkommer i debatterna och rubrikerna år efter år. Nyheterna presenterar många gånger fenomenen ur ett problemorienterat perspektiv. Detta trots att rusmedelsanvändningen stadigt har minskat hela 2000-talet, särskilt i åldersgrupperna under arton år (Metso m.fl. 2009). Inte bara medierna utan också forskarna fokuserar ofta på oroväckande drag eller negativa detaljer, trots att den allmänna trenden fortfarande kan vara positiv (t.ex. Kouluterveyskysely [skolhälsoenkäten] 2009, pressmeddelande). Det kan vara fullt motiverat att lyfta fram problem i rubrikerna om man vill väcka intresse för ämnet och initiera debatt och dessutom påverka resurstilldelningen. Men man kommer inte alltid ihåg att ta reda på hur de unga själva upplever den negativa publiciteten och hur det påverkar möjligheterna att utföra pedagogiskt arbete i denna målgrupp.

Ofta saknas det långsiktighet i det rusmedelsförebyggande arbetet bland unga eftersom det inte finns praktiska förutsättningar för att starta långvariga och samordnade processer. På sin höjd har insatserna kunnat stärkas för en kort tid på det lokala planet med hjälp av tillfälliga projektbidrag. Punktinsatser och enstaka åtgärder, till exempel föredrag av experter eller polisen eller kortvariga kampanjer mot narkotika som ”Sano ei huumeille”, har visat sig vara resultatlösa. I själva verket kan de väcka intresse för rusmedel (se E.H.N.V.S. Tiedote 5 2002: 3). Trots att rusmedelsförebyggande arbete väcker uppskattning i samhället och lyfts fram i politiska program, sträcker sig uppskattningen inte så långt att den skulle generera konkreta åtgärder och resurser för långsiktigt professionellt arbete.

Hela 2000-talet har det rusmedelsförebyggande arbetet bland unga sökt sitt administrativa hem dels inom ungdomssektorn, dels inom socialt arbete. Stakes (numera Institutet för hälsa och välfärd, THL) publicerade kvalitetskriterier för preventivt alkohol- och drogarbete 2006 (Stjärnkvalitet i sikte, 2006). Myndigheten lade fast en allmän syn på preventivt alkohol- och drogarbete och introducerade en generell begreppsapparat, men kvalitetskriterierna tar inte ställning till arbetet bland unga. Trots att det finns en rättslig grund och ett kvalitetsarbete kan det hända att det pre-

ventiva alkohol- och drogarbetet och samordningen av arbetet faller ännu mer i skymundan nu när administrativa omorganiseringar är aktuella. Alla har ett ansvar, men i praktiken är det ingen som tar ansvar.

Det preventiva arbetet bland unga skiljer sig från arbetet bland vuxna framför allt genom det fostrande elementet och den rättsliga grunden via barnskyddslagen (13.4.2007/417) och ungdomslagen (27.1.2006/72). Veli-Matti Ulvinen går närmare in på relationen mellan fostran och undervisning inom det rusmedelsförebyggande arbetet bland unga. Denna artikel går närmare in på hur det förebyggande arbetet är upplagt och vilka möjligheter och utgångspunkter det finns för mer högkvalitativt fostrande arbete i detta sammanhang. Jag börjar dock med att diskutera problem och brister i den traditionella rusmedelsupplysningen.

Blinda fläckar i rusmedelsupplysningen för unga

Rusmedelsupplysning kan betraktas som en form av traditionellt rusmedelsförebyggande arbete, där information om rusmedelsanvändning och anknytande risker ges till vissa målgrupper eller mer allmänt till alla (se Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? 2009, 19). Upplysningen kan kritiserats för att använda ensidiga metoder och envägskommunikation (Soikkeli 2001, 67–69). Upplysningen förfaller onödigt ofta till att förmedla ensidig information samtidigt som man tror att ungdomar per automatik ändrar sitt beteende om de får så kallad rätt information. Även om kunskap i och för sig kan anses vara grunden för människors val och lösningar, leder inte kunskap som kommer utifrån utan vidare till de önskade förändringarna. Metoduppsättningen har saknat interaktiva metoder som hade gett de unga själva tillfälle att vara med och accepterats som aktiva informationsproducenter i rusmedelsfrågor. I dag har alla unga personliga erfarenheter av och synpunkter på rusmedel och riskerna med dem. Det går inte att få hållbara attityd- och beteendeförändringar utan att de unga själva får vara med och bestämma om frågor som gäller deras eget liv. (Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? 2009, 22–23.)

Den traditionella rusmedelsupplysningen har visserligen betydande metodologiska begränsningar. Samtidigt kan man kritisera den för att rent

innehållsligt vara inskränkt. Det finns många frågor kring rusmedelsanvändning och rusmedelsfrihet bland unga som både fackfolk och forskare vet mycket lite om. En sådan blind fläck är *nykterhet* som har blivit ett mycket vanlig fenomen bland unga på 2000-talet (jfr Simonen 2009; Tigerstedt 2010). Vi vet om och känner till trenden via undersökningar om hälsovanor, skolhälsoenkäter och erfarenheter bland ungdomsarbetsare. Rusmedelsupplysningen bland unga har emellertid inte nappat på trenden, utan det rusmedelsförebyggande arbetet har utförts problemorienterat samtidigt som man har underblåst en stigande oro för de ungas rusmedelsbeteende. Än så länge har ingen i ungdomsstudier eller inom det förebyggande arbetet kommit sig för att ställa frågan varför alla unga inte använder rusmedel. En utredning av faktorerna bakom nykterhetstrenden på 2000-talet kunde emellertid ge viktig information som grund för det förebyggande arbetet.

Den andra blinda fläcken är motsättningen mellan *trenderna i de ungas rusmedelsanvändning* och de allmänna trenderna. Någon undersökning om detta har det inte gjorts och frågan har inte heller beaktats i upplysningen. De senaste tjugo åren har trenderna inom de ungas rusmedelsanvändning inte följt trenderna bland resten av befolkningen, och i synnerhet inte beslutsfattarnas rusmedelspolitiska riktlinjer. Till exempel under den ekonomiska krisen i början av 1990-talet sjönk den totala alkoholkonsumtionen i Finland, medan däremot konsumtionen av alkohol och andra rusmedel bland unga fortsatte att stiga. Vid samma tidpunkt nåddes Finland av den så kallade andra knarkvågen (Salasuo 2004). Efter krisen och i och med Finlands EU-medlemskap förbättrades tillgången till alkohol. Samtidigt började priserna peka nedåt, och därefter började den totala alkoholkonsumtionen återigen peka uppåt. Alkoholkonsumtionen bland unga människor sjönk däremot långsiktigt och konsumtionen fortsatte att sjunka i mitten av 2000-talet trots att införselrestriktionerna luckrades upp och priset fortsatte att sjunka. De två senaste åren har den totala alkoholkonsumtionen inte ökat, vilket kan betyda att nedgången i rusmedelsanvändningen bland unga kan ha stannat upp och rentav förbytts i en viss uppgång. (Metso m.fl. 2009). Samtidigt har staten försökt höja priserna en aning och överlag strama åt rusmedelspolitiken en aning. Åt-

gärden har företrädesvis motiverats med att de ska skydda de unga mot riskerna med rusmedel. Men trenderna i användningen bland unga följer ibland sina egna lagar och går i andra riktningar än de rusmedelspolitiska ambitionerna (jfr Tigerstedt 2010).

Fokuseringen på substanser är den tredje blinda fläcken i forskningen och det rusmedelsförebyggande arbetet bland unga. Upplýsningen räknar upp och behandlar olika typer av substanser och deras berusande effekter. Däremot ställs inte frågan varför de unga använder eller låter bli att använda substanserna. Många inom ungdomsarbetet vet att det inte är själva substansen som är den springande punkten, utan att de unga med rusmedelsanvändningen är ute efter någonting annat. Det kan vara en fråga, ett tillstånd, en erfarenhet eller upplevelse som hör ihop med socialt umgänge. Många gånger kan det vara något positivt som är relaterat till socialt umgänge eller ett personligt känslotillstånd som eftersträvas. Då är rusmedlet en bisak, inte ett värde i sig. Men det rusmedelsförebyggande arbetet tar alltid fasta på substansen och har en negativ eller direkt avvisande inställning till det som följer av användningen. I sådana fall kan de ungas erfarenhetsvärld och deras upplevelser i samband med rusmedelsanvändning stå i bjärt kontrast till den information som upplýsningen ger. De unga kan uppleva upplýsningen som mycket frustrerande och ointressant eftersom pratet om hälsoeffekter kommer in på stickspår och inte stämmer överens med deras egen erfarenhetsvärld. Fokuseringen på substanser leder dessutom lätt till att de unga medvetet söker och börjar använda substanser som i vetenskaplig dokumentation har befunnits vara en aning mindre skadliga än vissa andra substanser. Det har kommit fram i till exempel många diskussioner på webben, där de skadliga effekterna av cannabis och alkohol har jämförts (t.ex. portalen hamppu.net).

Från fokuseringen på substanser är det ett kort steg till den fjärde blinda fläcken i rusmedelsupplysningen, nämligen *fokuseringen på hälsa*. Det känns tryggt att utgå från att medicinsk kunskap är en objektiv och riktig plattform för upplýsningen. Däremot funderar ingen över hur denna så kallade objektiva kunskap är förenlig med de ungas egen erfarenhetsvärld (Mäkitalo 2008, 176). Det är ett obestridligt faktum att rusmedelsanvändning har allvarligare hälsoeffekter för unga i utvecklingsålder än för vux-

na. Medicinskt går det går att bevisa att de organ- och vävnadsskador som en ung människa får med en promille alkohol i blodet motsvarar skadorna vid två promille alkohol i blodet hos vuxna. Men är det den största riskfaktorn i en ung människas liv och i den anknytande rusmedelsanvändningen? Det har redan länge varit känt att unga män som fyllt 18 år och nyligen fått körkort är den största riskgruppen för rattfylleri och trafikolyckor. Genom sitt alkoholdrickande och vårdslösa trafikbeteende utsätter sig många av dem för mycket allvarligare risker än de långsiktiga hälsoeffekterna av rusmedelsanvändning. Likaså ökar risken för att råka ut för andra olyckor eller olycksfall och för att ta till våldshandlingar eller själv bli offer för våldshandlingar avsevärt vid rusmedelsanvändning. Ändå koncentrerar sig upplysningen huvudsakligen på de fysiska och utvecklingsmässiga skadorna. Men har inte haft kunskap nog att gå in på frågor om riskbeteende och dess förhållande till rusmedelsanvändningen och inkludera dem i upplysningen. Sett ur det perspektivet hade det inte varit någon svår match att hitta beröringspunkter mellan de ungas erfarenhetsvärld och de teman som upplysningen behandlar.

Den femte blinda fläcken är *tron på den avskräckande effekten* i det förebyggande arbetet. Man har trott att i synnerhet stark fokusering på hälsorisikerna och exempelvis historier om hemskheter inom internationell narkotikabrottslighet får de unga att fundera över vilka följder och effekter det de gör har i ett vidare perspektiv i samhället. Det finns en tro på att starka känslor och upplevelser är ett mer effektivt sätt att generera attityd- och beteendeförändringar än att bara förmedla saklig information. Vid närmare eftertanke handlar det dock om ett mycket tvivelaktigt och problematiskt angreppssätt. Extra problematiskt blir det när avskräckande upplysning tillämpas samtidigt på en stor grupp människor som den som bedriver upplysningen inte känner till från förr. I sådana fall finns det inga möjligheter att hantera eller ge utlopp för de känslotillstånd som den avskräckande informationen ger upphov till. I stället lämnas de unga vind för våg efter den skrämmande upplevelsen, och var och en får bilda sig en egen uppfattning så gott det går om det som hänt. Ganska ofta är det så att avskräckande information bara leder till att de unga känner ännu större ångest, och de förknippar inte riskerna med rusmedelsanvändning-

en enbart med sitt eget beteende (jfr Soikkeli 2004). Oron för närståendes och föräldrars rusmedelsanvändning kan bli alltför uttalad och ytterligare försvåra rädsla, osäkerhet och ångest hos de unga. De har inte alltid själva tillgång till instrument för att hantera sina känslotillstånd, och stöd från kompisar är inte alla gånger till någon hjälp. För många unga människor är det omöjligt att prata med föräldrarna om deras rusmedelsanvändning. I extrema fall kan avskräckande upplysning rentav resultera i att personen inleder sin rusmedelsbana eller lägger i en högre växel i användningen.

Den sjätte blinda fläcken är att *den som ger upplysning lyfter fram sina egna erfarenheter av rusmedel* i arbetet med ungdomar. Missbruksvården av vuxna, servicen till personer med funktionsnedsättning och arbetet med långvarigt sjuka har gett goda erfarenheter av så kallade experter med egen erfarenhet i vård-, rehabiliterings- och anpassningsprocessen (se webbplatsen Kokemuskoulutuksesta pätevää om så kallad expertutbildning). I bästa fall kan samtal med någon som har egna erfarenheter av att ha klarat sig vara till stort stöd för vuxna rehabiliteringsklienter inom missbruksvården. Man har också utgått från att före detta missbrukare har positiva effekter i arbetet bland ungdomar, men det har inte gjorts några närmare undersökningar eller utvärderingar om detta. Däremot visar erfarenheterna bland ungdomsarbetare att det är förknippat med en del problem att involvera dessa experter med erfarenhetsbaserade kunskaper i arbetet med ungdomar. Ibland lockar nämligen de för detta missbrukarnas historier om sina äventyr och överlevnad en del unga människor att testa och uppleva likadana saker. I arbetet bland ungdomar har det ofta glömts bort att dessa experter inte har samma kamratposition i relation till unga människor som de har till rehabiliteringsklienter inom missbruksvården. För de unga förblir de äldre en auktoritet, en förebild och en pedagog. Därför fungerar inte samma metoder som inom kamratstödet och de förebyggande samtalen kan få en helt annan effekt än den avsedda. Om experten med egen erfarenhet inte förstår att han eller hon är en pedagogisk auktoritet för de unga och inte kan handla därefter, missar budskapet sannolikt målet med rusmedelsupplysningen.

I Finland har rusmedelsanvändningen bland unga undersökts och följts upp systematiskt redan länge och med hjälp av ett flertal olika studier. Un-

dersökningen om ungdomars hälsovanor, Europeiska skolundersökningen (ESPAD), Skolhälsoenkäten och Världshälsoorganisationens (WHO) skolundersökning innehåller alla redan nu övertygande tidsserier och har långa forskningstraditioner. Metoderna är dock mycket kvantitativt inriktade (Salasuo & Tigerstedt 2007). Med kvantitativa studier kan man göra heltäckande utredningar med ett stort material, och slutsatserna kan användas som underlag för administrativa och politiska beslut. Däremot står kvalitativa studier fortfarande för en mycket liten del, om man ser till de kvantitativa undersökningar som nämns ovan.

En av orsakerna till blinda fläckar i både forskningen och det rusmedelsförebyggande arbetet kan vara att de kvantitativa undersökningsmetoderna har en så dominerande ställning. I kvantitativa studier betraktas de unga som objektiva målgrupper, det vill säga målgrupper oberoende av forskaren, och de ungas egna uppfattningar och åsikter förmedlas bara via den statistiska klassifikation som forskarna har lagt upp i förväg. I detta metodologiska angreppssätt kommer de unga inte själva till tals och det finns ingen information om vilka betydelser de ger rusmedelsanvändningen. De ungas perspektiv kan följaktligen inte förmedlas vidare till det rusmedelsförebyggande arbetet via undersökningarna. De unga betraktas alltför ofta enbart som objekt för arbetet och det glöms bort att deras egna erfarenheter och synpunkter spelar en roll.

Rusmedelsförebyggande arbete – indelning och kvalitet

Utifrån kvalitetskriterierna för det preventiva alkohol- och drogarbetet (Stjärnkvalitet i sikte, 2006) kan arbetet delas in i de delområden som figur 1 anger. Arbetet innehåller dels en förebyggande dimension, dels en reparativ dimension. I praktiken kan de syfta på mycket olika typer av verksamhet, allt från allmän rusmedelsinformation till slutenvård för missbrukare. Utifrån arbetsformerna kan det förebyggande arbetet delas in i tre olika angreppssätt, nämligen allmänt förebyggande arbete, riskförebyggande arbete och missbruksvård. Denna artikel koncentrerar sig på det förebyggande arbetet och undantar missbruksvården eftersom tonvikten ligger på de förebyggande och pedagogiska aspekterna.

Det förebyggande arbetet kan anses vara allmänt förebyggande eller riskförebyggande. I båda fallen kan flera olika arbetssätt och metoder tillämpas. Även om det i själva arbetet inte alltid existerar så skarpa gränsdragningar mellan arbetsformerna som det kan förefalla på grundval av figuren, är det viktigt att de som arbetar med förebyggande verksamhet vet från vilket perspektiv de ska ta sig an frågorna och hur arbetet ska inriktas för bästa möjliga slutresultat. De blinda fläckarna är delvis ett resultat av ogenomtänkt uppdelning av arbetet, bristfälliga kunskaper om målgruppen och metodologiska val baserade på bräckliga kunskapsunderlag. Medveten inriktning av arbetet är i själva verket en central utgångspunkt i kvalitetskriterierna: man måste veta med vilken målgrupp man arbetar och vilka angreppssätt det är motiverat att tillämpa.

RUSMEDELSFÖREBYGGANDE ARBETE		
FÖREBYGGANDE ARBETE		REPARATIVT ARBETE
ALLMÄNT FÖREBYGGANDE	RISKFÖREBYGGANDE	MISSBRUKSVÅRD

Figur 1. Det samlade rusmedelsförebyggande arbetet (Mitä on nuorisoolan ehkäisevä päihdetyö? 2009, 9).

Den första frågan som måste ställas när inriktningen på arbetet bland unga ska bestämmas är om principerna och arbetsformerna för *allmänt förebyggande arbete eller riskförebyggande arbete* ska tillämpas på målgruppen. Med allmänt förebyggande arbete avses information, undervisning eller fostran för en stor och ospecificerad målgrupp. I arbetet med ungdomar handlar det mycket ofta om just allmänt förebyggande verksamhet. Med riskförebyggande arbete avses ett angreppssätt där objektet är en viss grupp eller en viss individ som uppvisar vissa risker i sitt rusmedelsbeteende. Inom

ungdomsarbetet talar man numera också om målinriktat arbete i lite samma betydelse, men med en mer övergripande syn på frågorna (Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? 2009, 16–17).

Ibland kan det infinna sig en viss frustration bland den yrkesutbildade personal som arbetar med förebyggande verksamhet eftersom arbetet inte förefaller generera tillräckligt stora och tydliga resultat eller upplysningen inte verkar gå hem hos målgruppen. Då är det bäst att ställa den kritiska frågan om målsättningen för arbetet över huvud taget har varit realistisk och möjlig att uppfylla eller bedöma. Vid till exempel allmänt förebyggande arbete kan man överlag inte förvänta sig att det ska nå fram till unga i vissa riskgrupper eller grupper med särskilda behov (jfr Harinen m.fl. 2009, 96–98). För att nå fram till dem behövs det därutöver en del andra angreppssätt. I det praktiska arbetet förekommer det tyvärr mycket ofta att möjligheterna är lika med noll. Arbetet med dessa unga kan inte genomföras fullt ut trots att det är just dessa grupper som behöver kvalificerat stöd och professionell fostran.

I det förebyggande arbetet med unga spelar också *åldersgruppsindelning* en väsentlig roll. Även om alla under 29 år kan betraktas som ungdomar enligt ungdomslagen (27.1.2006/72), måste det rusmedelsförebyggande arbetet delas upp betydligt mer exakt i åldersgrupper. Myndighetsåldern 18 år är en viktig vattendelare. I arbetet med personer under 18 år måste de lagstadgade åldersgränserna understrykas eftersom de förbjuder praktiskt tag all användning av rusmedel för minderårliga. I arbetet med myndiga unga vuxna blir huvudtemat att framhålla vikten av ansvarsfull användning av rusmedel och lyfta fram olika typer av kontrollmekanismer som utgår dels från de unga själva, dels från omgivningen. (Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? 2009, 10.) Faktum är dock att det i dag finns mycket lite verksamhet bland unga vuxna jämfört med utbudet på verksamhet inriktad på personer under 18 år. Också i arbetet med unga under 18 år måste man alltid ta hänsyn till de erfarenheter som de unga eventuellt har av att använda rusmedel. Även om de inte alltid har personliga erfarenheter är det mycket sannolikt att de kan bedöma och uttala sig om närståendes och bekantas rusmedelsanvändning.

Ett viktigt element vid inriktningen av det förebyggande arbetet är att välja innehåll och infallsvinkel för hur rusmedelsanvändningen och de anknytande riskerna ska behandlas. I stället för att fokusera på substanser eller hälsoeffekter, vilket jag anför kritik mot tidigare i denna artikel, bör arbetet mer vara inriktat på de sociala situationer som är kopplade till rusmedelsanvändning eller alkohol- och drogfrihet. Om en ung människa regelbundet använder rusmedel ensam, har vi att göra med ett allvarligare problem med den mentala hälsan eller livshandlingen. I sådana fall krävs det omedelbar intervention. För unga människor är rusmedelsanvändning i första hand en kollektiv verksamhetsform för socialt umgänge. Socialt umgänge är dessutom alltid kopplat till social kontroll, normer och värderingar som kollektivet förväntas följa. På så sätt reglerar och styr kollektivet även individernas rusmedelsbeteende.

Indelningen i allmänt förebyggande arbete och riskförebyggande arbete är en bra plattform för inriktningen på det förebyggande arbetet, men den ger i första hand bara tillgång till faktorer med effekter på individnivå. Sett i det perspektivet kommer man inte nödvändigtvis åt de sociala frågorna kring de ungas rusmedelsanvändning. För att inrikta arbetet på individ- och grupp-nivå behövs det andra typer av angreppssätt och verktyg. Varken kvalitetskriterierna för preventivt alkohol- och drogarbete eller andra allmänna anvisningar har dock tagit ställning till dem.

Dryckesvanorna bland unga vuxna har ansetts ha kopplingar till så kallad *tung sociabilitet* (Törrönen & Maunu 2005, 278). Med begreppet avses taktfull sällskaplighet med ett egenvärde, som fördjupar sociala relationer, vänskap och anknytande erfarenheter och betydelser mellan unga vuxna. De upplever att kommunikationen och berusningstillståndet medverkar till att det uppstår nära mänskliga relationer som kan vara av betydelse också längre fram i livet. Unga vuxnas rusmedelsbeteende behöver inte alltid vara okontrollerat tramsande utan det är också kopplat till många regleringsmekanismer och spärrar. Effekterna av berusningstillståndet och berusningsgraden bedöms i relation till hur positiv samvaron upplevs och personerna försöker följa upp fyllan medvetet. Om rusmedelsbeteendet håller på att gå för långt, betyder det ofta slutet på den sociala samvaron. Likaså följs rusmedelsanvändningen av perioder av självbedöm-

ning på individnivå. Under den tiden försöker man behärska sig och lugna ner ser sig (se Törrönen och Maunu 2007). Det förebyggande rusmedelsarbetet karakteriseras däremot ofta av föreställningen att ungdomars rusmedelsanvändning är fullständigt okontrollerat och hämningslöst utflippande. Man har inte förmåga nog att ta tag i de sociala regleringsmekanismerna och stärka dem för att på så sätt förebygga rusmedelsanvändning. De kunde dock ge oväntat värdefull information, som kan användas till att utveckla det förebyggande arbetet och höja kvaliteten på verksamheten.

Jenni Simonen (2007) har gjort en mer ingående indelning av sociabiliteten bland unga. Hon urskiljer åtminstone tre olika typer av sociabilitet vid rusmedelsanvändning. En typ är så kallad *hämningslös sociabilitet*. Tillsammans med goda kompisar kan alkoholanvändningen vara mycket hämningslös och samvaron fri. Det handlar om att fullständigt frigöra sig från vardagen och vardagsroller och målet är att uppleva ett fantastiskt roligt tillstånd av social samvaro. Det kan förekomma överdrifter och risken för olycksfall och skador kan vara stor. Också den hämningslösa sociabiliteten kan många gånger innefatta vissa kontrollmekanismer och det är inte ovanligt att man försöker hålla tillbaka personer som går till överdrifter. Däremot är det omöjligt att vara helt nykter i dessa situationer. Alla förväntas använda rusmedel för att uppnå ett gemensamt socialt tillstånd.

Den andra typen av sociabilitet kallar Simonen (2007, 41–47) *taktfull sociabilitet*. Det innebär att man inte vill överträda eller befria sig från vardagens normer eller regler. I stället spelar umgänge som upprätthåller barriärerna och har ett egenvärde en roll. I samvaron intar rusmedlen inte någon uttalat stor roll även om de finns där. Ofta upplever man att alkohol gör den sociala interaktionen smidigare, förenklar vardagsumgänget och underlättar att nå gemensamma erfarenheter och känslotillstånd. I dessa situationer går det att låta bli att dricka utan att känna ett socialt tvång att göra det. Individens rusmedelsanvändning inskränks av observationerna av de andra och av ambitionen att hålla jämna steg med dem. Om rusmedelsanvändningen ställer till problem, blir den gemensamma upplevelsen en förstörd kväll och besvikelse gentemot dem som inte lyckades kontrollera sin rusmedelsanvändning.

Den tredje typen av sociabilitet i Simonens (2007, 48–55) indelning är *individcentrerad sociabilitet*. I detta fall är det inte väsentligt att få en gemensam och kollektiv erfarenhet av den sociala situationen. I stället är det den individuella upplevelsen eller det individuella tillståndet som är relevant. Syftet med rusmedelsanvändningen är att få stöd och acceptans för sina egna, ibland direkt själviska mål. Social acceptans, beundran eller uppmärksamhet är intimt förknippade med de individuella bevekelsegrunder som hör ihop med de sociala situationer där rusmedel används. Nöjet anses vara misslyckat om det har resulterat i negativa känslotillstånd eller man inte har stått i händelsernas centrum. Den individuella upplevelsen av sociabilitet kan minska om någon behandlar personliga frågor alltför mycket på bekostnad av det roliga. Strävan efter individuella positiva känslotillstånd eller social acceptans och uppmärksamhet är ett effektivt sätt att hindra överkonsumtion. Rädslan för att göra bort sig hjälper en att hålla sig inom måttlighetens gränser i dessa situationer.

Att känna igen olika typer av sociabilitet som hör ihop med rusmedelsanvändning och rusmedelsbeteende kan öppna professionella dörrar till kontakt med de unga i sociala situationer genom rusmedelsförebyggande arbete. Även om det inte alltid vore möjligt eller pedagogiskt ändamålsenligt att ha kontakt med dem just när de använder rusmedel, kunde erfarenheterna utvärderas och behandlas i andra sammanhang. I vilket fall som helst måste det rusmedelsförebyggande arbetet lära sig att i sin praxis och sitt angreppssätt bättre ta hänsyn till den sociala dimensionen i rusmedelsanvändning och rusmedelsrelaterade situationer. Det ger inriktningen på arbetet och därmed också kvaliteten på arbetet en mer diversifierad och stabil inramning än en enkel indelning i allmänt förebyggande och riskförebyggande arbete. I synnerhet de kontrollmekanismer som uppstår och inverkar i sociala situationer, likaså de normer och regler som hör ihop med rusmedelsbeteende, skulle ge personalen bättre möjligheter att förstå vilka faktorer det lönar sig att satsa mer på i arbetet med de unga. Hänsyn till sociala aspekter och fokus på vikten av ansvarsfull rusmedelsanvändning är väsentliga element i rusmedelsförebyggande arbete med unga vuxna.

När det gäller de sociala dragen i rusmedelsanvändningen får man inte glömma bort att titta närmare på *de sociala strukturerna* i grupperna. Den typen av forskning är sällsynt hos oss. Grupper av ungdomar innefattar alltid någon typ av social struktur eller hierarki, som reglerar och styr aktiviteten i gruppen och individernas beteende där. Det finns en chans att bli delaktig i de mekanismer som påverkar de ungas sociala liv, om det rusmedelsförebyggande arbetet inriktas på de personer i de sociala strukturerna som styr andras beteende. Även den vägen kan man få större förståelse för och möjligheter att påverka de beteendekoder och normer som uppstår i sociala situationer.

Utvärdering av *förtroendeförhållandet* mellan personalen och de unga erbjuder en annan aspekt på arbetssättet och de sociala relationerna. Det är en viktig dimension av det individuella umgänget. Det rusmedelsförebyggande arbetet och de som utför det har med rätta kritiserats för bristande förtroende för de unga. De tar sig ofta an rusmedelsanvändningen alltför uttalat problemorienterat och de ungas beteende tolkas lätt som störande beteende som kräver intervention. De unga görs till objekt för arbetet utan att de tillmäts någon större betydelse för vare sig innehållet i eller målen för arbetet. Vuxna och professionell personal vet vad som är bäst för dem i en given situation. Bristen på förtroende har blivit tydlig i framför allt i projekt som försöker ingripa i de ungas supande på offentliga platser (se Korander & Soine-Rajanummi 2002; Törrönen 2004; Lähteenmaa 2006). Det bristande förtroendet kan bli ett allvarligt hinder för interaktion mellan de unga och personalen. I värsta fall kan det bli en katt-och-råtta-lek där de unga skickligt undviker och håller sig undan personalen. I dessa lekar är råtтан mångfalt snabbare än katten och de unga lyckas hålla sig borta. I sådana fall har arbetet inte lyckats i sina ambitioner att ta sig an risker och problem med rusmedelsanvändning. Det man däremot har lyckats med är att sopa problemen under mattan.

Risken att stämpla och bli stämplad är en viktig aspekt i försöken att bygga upp förtroende. Det är i och för sig nödvändigt att rikta in arbetet på riskgrupper, men hur ska man utföra riktat arbete utan att alltför mycket sätta en stämpel på föremålen för arbetet? För vilken ung människa som helst är det skrämmande att bli stämplad som problemkonsument.

I värsta fall kan personen bli åsidosatt i dels viktiga sociala relationer, dels det professionella arbetet. (Heikkinen 2007, 19–23 och 60–61.) Det finns visserligen starka skäl som talar för att på det praktiska planet göra skillnad mellan allmänt förebyggande arbete och riskförebyggande arbete. Trots det kan det vara på sin plats med en kritisk inställning på den punkten. Det kan nämligen leda till diskriminering och segregering om man alltför kategoriskt gör skillnad mellan enskilda grupper. De som ingår i riskgrupper inordnas lätt i de lägre socialgrupperna eller anses rentav sakna förmåga att leva ett självständigt liv. Följaktligen ska man vakta på dem och ha en förmyndarattityd under långa tider. Gränsen mellan välmenande stöd och förtryckande förmynderi kan ibland vara mer än flytande. Men det är nödvändigt att bygga upp ett förtroendeförhållande och förbinda sig att samarbeta för att man i det riktade arbetet och den riskförebyggande verksamheten ska komma ett steg längre mot det förväntade resultatet (Heikkinen 2007, 64). Det kräver att personalen ser de unga och deras rusmedelsanvändning också i ett annat perspektiv än bara som ett problem som måste åtgärdas.

Mot integrerat och socialt inriktat rusmedelsförebyggande arbete

Kirsi Sirola (2004) och Outi Mäkitalo (2008) talar för betydelsen av fostern i det rusmedelsförebyggande arbetet i stället för traditionell upplysning och förmedling av fakta. De unga måste också erbjudas andra verktyg än bara information om rusmedel, när de ställs inför situationen att bilda sig en uppfattning om rusmedelsanvändning. Det är viktigt att fästa större avseende vid de ungas personliga utvecklingsprocess, deras hantering av sociala situationer och förståelse för dem i ett vidare samhällsperspektiv. Rusmedelsförebyggande arbete kan inte reduceras till utantilläsning av diverse substanser och de följer de antas kunna ha. Det handlar om betydligt mer mångbottnade sakkomplex.

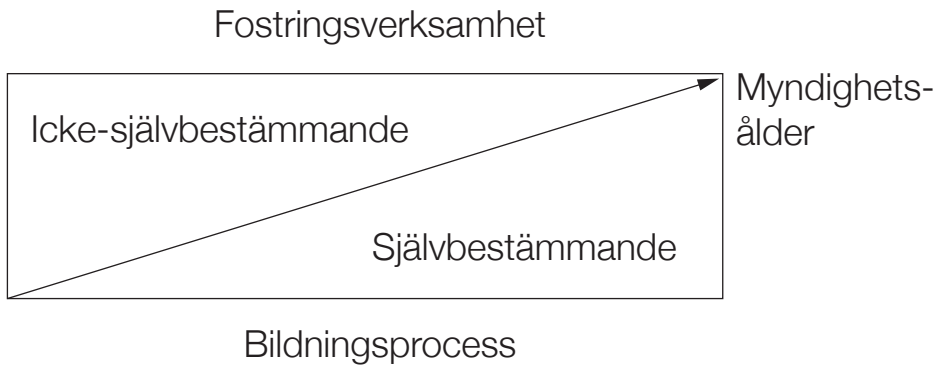
Öppnare och ändrade infallsvinklar och större djup i det rusmedelsförebyggande arbetet kunde göra att utvecklingsinsatserna inom i den traditionella rusmedelsförebyggande upplysningen mer får karaktären av mål-

medveten och genomgripande fostran vad gäller både mål och arbetssätt. I detta sammanhang ska fostran ses som en bred process där de unga far in sig i samhället och dess norm- och värdesystem genom en bildningsprocess. De unga har rätt att få information om rusmedelsanvändning och rusmedelsrelaterade risker. De ska förstå de sociala faktorer som är knutna till rusmedelsanvändning och kunna handla ansvarsfullt i olika situationer. Och inte att förglömma de effekter som rusmedel har för hela samhället.

Det ingår i pedagogens ansvar att stödja och hjälpa de unga att utifrån varierande kunskapsmaterial samt utifrån deras egna och pedagogens erfarenheter forma förståelsebaserade kunskapskomplex som underlättar för dem att på ett ansvarsfullt sätt bedöma och kontrollera sitt rusmedelsbeteende. (Jfr Ulvinen i detta verk.) Då handlar det inte längre om förhållningssätt och anvisningar visavi vissa substanser eller situationer när de används. Målet bör vara att de unga själva ska vara kapabla att bedöma sitt beteende och medvetet styra sitt agerande och sina attityder till olika typer av rusmedel och situationer när de används. Då har man kommit man in på så kallad metakognition, det vill säga medvetna bedömningar, val och reflexioner i den individuella inlärningsprocessen. (Hakkarainen m.fl. 2005, 233–236.) På den nivån kan människan själv styra sin inläring och träffa medvetna val om inläringen.

Den generella inlärningsprocessen går enkelt uttryckt ut på att människan med stigande ålder och ökande erfarenhet gradvis tar livet i egna händer och blir mindre beroende av äldre individer som fostrar dem. Figur 2 visar processen och kopplar ihop den med bildningsbegreppet. Tänkesättet kan även tillämpas på rusmedelsförebyggande verksamhet och processen att tillägna sig ett ansvarsfullt sätt att använda rusmedel.

Figur 2. Förhållandet mellan fostran och bildning (Siljander 2002, 36.)

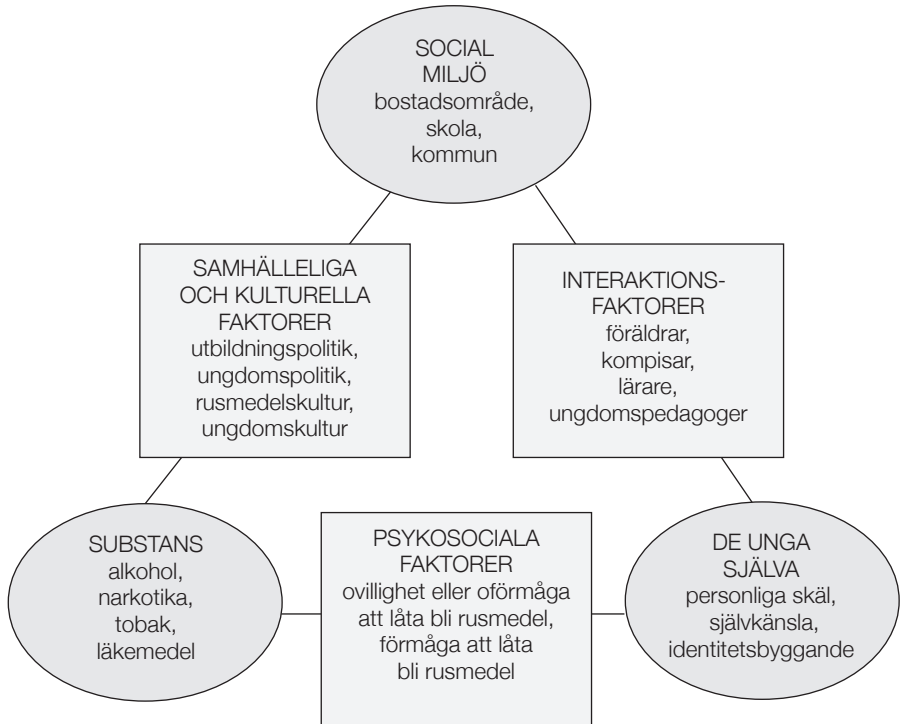
Det förefaller lätt att lägga upp pedagogiska mål i det rusmedelsförebyggande arbetet sett ur äldre generationers perspektiv. Det gäller att få de unga att hålla sig borta från rusmedel och de anknyttande riskfaktorerna alternativt måste man åtminstone få dem tillägna sig ett ansvarsfullt sätt att använda rusmedel. Detta synsätt tar dock inte hänsyn till de ungas egen uppfattning och därför är det ofta bara ett påbud som utfärdas utifrån och som de unga inte alltid tar till sig i den givna formen. De unga generationerna vill också gå in för lösningar som känns främmande för föräldrarna. Siljander (2002, 201) beskriver situationen som en spänning mellan fostran och bildning. Den uppväxande generationen, som ännu inte hunnit bli socialiserad fullt ut i den befintliga livsformen, kan försöka skapa mer utvecklade lösningar än föräldrarnas generation. Det är viktigt att erkänna att spänningen mellan nuet och framtiden är en faktor som påverkar den rusmedelsförebyggande verksamheten bland unga. I ungdomens värld kan de sociala beteendemönstren och kontrollmekanismerna samt inställningen till rusmedel representera en syn som inte hade varit möjlig i de äldre generationernas värld.

I sin bildningsprocess kan den uppväxande generationen komma fram till andra lösningar än den fostrande generationen hade kommit fram till. En förutsättning är dock att de har möjlighet att själva bygga upp sin bildningsprocess och påverka innebörden av den. Tilliten till att de unga i sin

relation till rusmedel förmår bygga upp andra lösningar än de äldre generationerna kräver att man litar på deras förmåga. Bildningsprocessen är alltid nyskapande och oförutsägbar. När rusmedelsförebyggande arbete i vid bemärkelse uppfattas som inläring av sociala färdigheter och övning i ansvarsfullt beteende i olika situationer, måste de unga själva ges mer utrymme.

För integrerad rusmedelsförebyggande arbete krävs det att de blinda punkterna i den traditionella upplysningen kan identifieras och att man förmår se bortom dem. För att de unga ska kunna vara delaktiga i det förebyggande arbetet måste man ge en aktiv insats från de deras sida erkänsla och medge att de behövs i rollen som producenter av ny information. Figur 3 visar den omvärld och de viktigaste faktorer som är relaterade till de ungas rusmedelsanvändning och som bör vara utgångspunkten för verksamheten. Kort sagt är syftet med det förebyggande arbetet att hjälpa de unga att bilda sig en egen uppfattning om de relationer som beskrivs i figuren.

Den förebyggande verksamheten understryker ofta vikten av tidig intervention. Det är självfallet nödvändigt att ingripa vid uppenbart riskbeteende och omåttlig rusmedelsanvändning, men det räcker sällan. Intervention i sig är ingen lösning på de problem som beror på rusmedelsanvändning. Vid intervention måste man också kunna erbjuda stöd. Utan adekvat stöd kan interventionen mest bara upplevas som irriterande och ångestskapande av de unga. Upplevelsen kan leda till likgiltighet och i vissa fall till motstånd mot personalen. De unga lär sig sky och undvika den till buds stående servicen, och det går inte att bygga upp en förtroende-full hjälprelation, om den enda erfarenheten de har är att intervention är något negativt. Stödet måste så långt som möjligt kunna ta hänsyn till de ungas livssituation och verkliga behov av förebyggande arbete. När allt kommer omkring handlar det om att stöda och bygga upp de ungas egna resurser – och det kan man inte göra utan deras egen insats.

Figur 3. Multidimensionell beskrivning av rusmedelsförebyggande arbete (efter Newcomb 1994; Sirola 2004, 139).

Referenser:

E.H.N.V.S. Tiedote 5 2002. Teemana huumeet. Ehkäisevä huumetyö EU-maiden kouluissa.

Hakkarainen, Kai & Lonka, Kirsti & Lipponen, Lasse 2005. Tutkiva oppiminen. Järke, tunteen ja kulttuuri oppimisen synnyttäjinä. Helsinki: WSOY Oppimateriaalit.

Hamppu.net –portaali. Viitattu 15.1.2010. <http://hamppu.net>

Harinen, Päivi & Heikura, Mari & Lehmus, Heikki & Vallisto, Matias 2008. Tappelua takapenkillä. Kokemuksia kohdennetun nuorisotyön poikien pienryhmätoiminnasta. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Heikkinen, Alpo 2007. Olenko mä sitä riskiryhmää? Murrosikäiset pojat kouluvaikeuksien metsäpolulla. Teoksessa Heikkinen, Alpo, Levamo, Pauliina, Parviainen, Maaret & Savolainen, Aili (toim.) Näe minut kuule minua. Kokemuksia ryhmistä. Helsinki: SOCCAn ja Heikki Waris instituutti julkaisuja nro 11. 15-68.

Kokemuskoulutuksesta pätevää -verkkosivusto. Viitattu 20.1.2010. <http://www.kokemuskoulutus.fi/>

Korander, Timo & Soine-Rajanummi, Seppo (toim.) 2002. Kaheksalta Koskarille – saman tien sakot. Tampereen nollatoleranssikokeilu 1999-2000: historiallinen konteksti, vastaanotto ja vaikuttavuus. Espoo: Poliisi-ammattikorkeakoulun tutkimuksia.

Kouluterveyskysely 2009 Lehdistöiedote. Viitattu 16.11.2009. http://www.thl.fi/fi_FI/web/fi/tiedote?id=18620

Laatutähteä tavoittelemassa -> Stjärnkalitet i sikte. Kvalitetskriterier för preventivt alkohol- och drog arbete 2006. Stakes.

Lähteenmaa, Jaana 2006. 2000-luvun nuorisoprojektien kompastuskiviä kentällä. Teoksessa Rantala, Kati & Sulkunen, Pekka (toim.) Projektiyh-teiskunnan kääntöpuolia. Helsinki: Gaudeamus.

Metso, Leena & Ahlström, Salme & Huhtanen, Petri & Leppänen, Minna & Pietilä, Eija 2009. Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2007. ESPAD-tutkimusten tulokset. Terveiden ja hyvinvoinninlaitoksen raportti 6/2009, Helsinki.

Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? Laadukkaan päihdekasvatuksen tukimateriaali 2009. Pylkkänen, Sanna, Viitanen, Reijo & Vuohelainen, Elsi (toim.). Helsinki: Preventiimi ja Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Mäkitalo, Outi 2008. Huumevalistus ja sen muunnelmat. Opettajien käsityksiä ehkäisevään huumetyöhön suuntautuneesta koulukasvatuksesta ja opetuksesta. Oulu: Oulun yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta.

Newcomb, M. D. 1994. Prevalence of alcohol and other drugs use on the job. Cause for concern or irrational hysteria? The Journal of Drug Issue 24. 403-416.

Nieminen, Juha 2007. Vastavoiman hahmo – nuorisotyön yleiset tehtävät, oppimisympäristöt ja eetos. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Sell, Anna (toim.) Nuorisotyötä on tehtävä. Menetelmien perustat, rajat ja mahdollisuudet. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 76.

Salasuo, Mikko 2004. Huumeet ajankuvana. Huumeiden viihdekäytön kulttuurinen ilmeneminen Suomessa. Helsinki: Stakes. Tutkimuksia 149.

Salasuo, Mikko & Tigerstedt, Cristoffer 2007. Miten nuorten juomista on tutkittu 1950-2007? Teoksessa Tigerstedt, Cristoffer (toim.) Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumeutkijain seura ja Nuorisotutkimusseura.

Siljander, Pauli 2002. Systemaattinen johdatus kasvatustieteeseen. Otava.

Simonen, Jenni 2007. Nuorten juomisen sosiaalisuuden lajit. Teoksessa Tigerstedt, Cristoffer (toim.) Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumetutkijain seura ja Nuorisotutkimusseura.

Simonen, Jenni 2009. Pysyvä huoli, laskeva trendi – kaksi eri todellisuutta nuorten juomisessa. Viitattu 22.1.2010.

http://community.stakes.fi/blogs/neuvoa-antavat/archive/2009/12/02/Jenni-Simonen_3A00_-Pysyv_E400_-huoli_2C00_-laskeva-trendi_1320_-kaksi-eri-todellisuutta-nuorten-juomisessa.aspx

Sirola, Kirsi 2004. Porilaisten yhdeksäsluokkalaisten ja kasvattajien käsitteitä nuorten alkoholinkäytöstä ja alkoholin ehkäisystä. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, liikunta ja terveystieteiden tiedekunta.

Soikkeli, Markku 1998. Onko huumevalistus lopetettava vai aloitettava? Yhteiskuntapolitiikka 63(4): 357–366

Soikkeli, Markku 2001. Valistus osana huumeiden käytön ehkäisyä. Teoksessa Piisi, Ritva (toim.) Huumetyö. Helsinki: Tammi. 48- 72.

Soikkeli, Markku 2004. Miten puhua huumeista? Helsinki: Stakes. 2. painos.

Tigerstedt, Christoffer (toim.) 2007. Nuoret ja alkoholi. Helsinki: Alkoholi- ja huumetutkijain seura & Nuorisotutkimusverkosto, julkaisuja 75.

Tigerstedt, Christoffer 2010. Nuo ennustamattomat nuoret. Poreilua blogikirjoitus. Viitattu 22.1.2010.

http://community.stakes.fi/blogs/neuvoa-antavat/archive/2010/01/20/Christoffer-Tigerstedt_3A00_-Nuo-ennusta-mattomat-nuoret.aspx

Publicerad i Merja Kylmäkoski, Sanna Pylkkänen ja Reijo Viitanen (red.)
Yhteisöllisiä näkökulmia nuorten ehkäisevään päihdetyöhön. Humanistinen
ammattikorkeakoulu. Oppimateriaaleja 21, 2010.

http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/yhteisollisia_nakokulmia.pdf

Tomi Kiilakoski

Öppnade flaskor, djävulens urin och skrumplever - Bidrag till ett delaktigt rusmedelsförebyggande arbete

I Finland görs de vackraste sångerna om längtan bort till något annat och om kärlek som är så skör och känslofylld att objektet snarare finns i ett liv efter detta än i vardagsnära ting. Skönheten finns långt borta, bortom det öppna havet eller rentav i paradiset. De roligaste sångerna gör vi däremot om alkohol. Fylla är ett uppsluppet tillstånd; i fyllan kan man göra bort sig och det är himla lustigt. Det görs det bra låtar om. Ja, ni vet: *"Lähdit tillin tallin baariin / tilasit silliä laariin / sönkäten, nuppi tutisten / Yritit läppää heittää / Mut' baarimikolla alkoi jo keittää"*¹ Åtminstone jag blir full i skratt. Om längtan bort gäller någon utomstående är den alkoholdränkta sången fast förankrad i det som sker här och nu. Skönheten befinner sig bakom den vardagliga horisonten. Vardagen är här igen med sina sorger, vedermödor och nöjen, och inte att förglömma med sprit och fylla och all den frihet de för med sig. Om den här grova indelningen förefaller något så när naturlig, måste det tillstås att alkohol och fylla ingår i det landskap som är grunden för den finska roligheten.

Rusmedel berör oss alla, också dem som håller sig undan dem. Många kulturella koder, attityder och normer är inflettade i rusmedel. De kan förefalla fränstötande eller intressanta och de väcker starka positiva eller negativa reaktioner, och få av oss är helt likgiltiga inför dem. Folk vet en massa om rusmedel och de beteendemodeller som de framkallar. Men rusmedel ger också upphov till problem. Ärligt sagt, är alkohol inte bara en svårighet för problemgrupperna, utan alkohol berör oss alla. Det är inte

---

1 Martti Servo & Napander: Tillin tallin. (I verket Hittirähinä). Du gick på krog mitt i fyllan / beställde sill så faderullan / fumligt och darrigt / Du försökte visst vara vitsig / Men bartendern blev hispig.

bara en fråga för dem utan också för mig. För att kunna analysera denna kulturellt betingade roll måste man dels ha kunskap, dels också vara ärlig och öppen. Det räcker knappast bara med att känna till eller vara medveten. I stället krävs det också konkret handling, som i ett större perspektiv vidrör de känslor och föreställningar som vi kulturellt sett förknippar med alkohol.

Den positiva inställningen till alkohol blir ett stort dilemma för pedagogerna. På personnivå tar sig problemet uttryck i att de flesta människor använder alkohol i situationer med positiva konnotationer. ”Vi festar loss” eller ”det blir en helkväll” är uttryck som antyder att alkohol är förknippat med många positiva känslor. Problemet på personnivå är alltså att de flesta människor använder alkohol, gillar alkohol, trots att de vet att alkohol ställer till med sociala problem. Pratar man om nackdelarna med rusmedel med unga människor, är det svårt att behandla temat på ett sätt som lyfter fram pedagogens egen upplevelsevärld. Åtminstone kan det vara svårt att kombinera sin upplevelsevärld med det pedagogiska mötet, där pedagogens och elevernas upplevelsevärldar möts, där de skannar in världen, uttalar ord de menar och för ärliga samtal. För en pedagog är det således en utmaning att kunna hantera sin upplevelsevärld på ett ärligt sätt – och det är ingen lätt uppgift att ge sig in på ett ärligt möte med de ungas värld för den delen heller.

Vid sidan av personnivån har vi ett kulturellt dilemma. I många fall kan ungdomskulturerna förknippa supande och andra rusmedel med mycket positiva upplevelser. Det kan i vissa fall vara en kärnfråga att inse detta, om man vill komma åt de omständigheter som får människor att öppna flaskor. I synnerhet den traditionella upplysningen som fokuserar på alkoholrelaterade skador kan hamna på kollisionkurs med de kulturella betydelser de unga tillmäter alkohol. I arbetet med rusmedelsfrågor blir man tvungen att välja om man vill använda ett språk och kulturellt kapital i övrigt som kanske känns främmande för människan man har att göra med eller om man vågar ta risken och i stället pratar om saker och ting på människors eget språk, men utan någon visshet om var det hela kan sluta.

I min text specificerar jag inte i vilken omgivning rusmedelsförebyggande arbete utförs, och jag säger inte heller explicit ut vem som är mål-

gruppen. Jag fokuserar mer eller mindre på de unga och det arbete som utförs bland dem. Vidare undersöker jag inte heller på vilket sätt arbetsmetoderna förändras, när man arbetar med människor som använder alkohol eller andra rusmedel tvångsmässigt. Texten är tänkt att undersöka vilka följder inkluderande pedagogik i den kritiska pedagogikens anda, har för rusmedelsförebyggande verksamhet.

Jag tar mig an frågan om rusmedelsförebyggande verksamhet genom att inordna den i den kritiska pedagogikens uppfattning om undervisning som en process som bottnar i ett dialogiskt möte och där frågorna ses som ett föremål för samtal och gemensamt meningsgivande, inte som en färdig kunskapskonstruktion som individen ska tillägna sig. Det handlar om inkluderande pedagogik. Jag övergår sedan till att behandla den finländska diskussionen om delaktighet, för att det ska komma fram hur debatten i Finland ser på delaktighet. Därefter går jag närmare in på vilka uppfattningar och betydelser som förknippas med alkohol, främst mot bakgrunden av populärkulturen. Dessutom skissar jag upp en bild av hur en pedagog kan ta sig an allt detta.

Fostran genom att bygga upp en gemensam värld

Enligt den kritiska pedagogiken fostras människan av många olika aktörer, till exempel av medier, reklamare och andra människor i både direkt och indirekt interaktion. Institutionella pedagoger, som man väl kan kalla till exempel de som är involverade i ungdomsarbetet i skolor och på myndigheter, verkar inte i ett vakuum. I stället arbetar de på ett område som upptas av många andra aktörer. I vår moderna kultur befinner sig aktörerna i ett läge där de är omgivna av en rad andra aktiva som försöker påverka dem. Enligt den kritiska pedagogiken kan verksamheten inte utgå från antagandet att undervisning kan bygga på någon sorts neutral grund, till exempel representera en oberoende vetenskaplig institution, som sitter inne med den rätta kunskapen och därför kan leverera den rätta uppfattningen om hur man ska förhålla sig till rusmedel. I stället måste pedagogerna se att de befinner sig bland många andra pedagoger och försöka rättfärdiga sin plats med hjälp av inkluderande metoder.

Paulo Freire, den kritiska pedagogikens brasilianske upphovsperson, kritiserar det pedagogiska angreppssättet som han kallar banksynen, för att det utgår från att den som ska få undervisning är en tom behållare som man kan hålla undervisning i som om den vore vätska. Enligt Freire kan det som kallas fostran mer liknas vid indoktrinering. Verksamhet som inte ger individen möjligheter att handla, utan tvingar, bussar eller lurar honom eller henne att tillägna sig ett främmande tänkesätt utan att ge honom eller henne möjlighet att fundera över sitt eget förhållande till fenomenet, kan kallas indoktrinering. Hjärntvätt för att påtvinga en religiös världsbild eller politisk undervisning, där barn och unga förleds att tänka eller bete sig på förväntat sätt är exempel på indoktrinering. Om undervisning blir indoktrinering, försöker man få individen att acceptera det existerande förhållandet, anpassa sig till dess maktkonstellationer och se det som den naturliga situationen, som något som helt enkelt bara finns, som det är, utan att det kan förändras. (Kellner 2003, 56.)

Tillämpad på rusmedelsförebyggande verksamhet riktar Freire sin kritik mot den typen av verksamhet som är inriktad på att få människor att sluta använda alkohol, att bli måttlighetsdrickare eller att acceptera att en substans som är förbjudet för personer under arton år ger människor över arton år stort välbehag, och att de gärna tillbringar den lilla fritid de får över i dagens stressade arbetsliv med att ta till sig den här substansen. Det kan liknas vid indoktrinering, om det som kallas fostran inte ger en ärlig chans att fundera över hur alkohol påverkar barns och ungas liv och vilken betydelse alkoholen tillmäts. Fostran befriar och öppnar dörrar, men med indoktrineringens intåg har dörrar stängts och människans frihet inskränkts. För att använda Freires rättframma uttryckssätt kör många pedagogiska planer på grund redan innan de hinner komma i gång eftersom ”deras författare bara har planerat dem utifrån sin egen syn på verkligheten, utan att någon gång ha räknat med (förutom enbart som objekt för sin handling) *människan-i-en-situation* till vilken deras program skenbart var riktat” (Freire 1972, 96. Kursiveringen ingår i originaltexten). Det att man räknar med människors livssituation och lyfter fram deras aktörskap, gör dem till subjekt; det är det som skiljer riktig undervisning från lagring av tillgångar och instoppande av kunskap.

Freires kritik av banksynen, eller bankundervisningen som det också kallas, riktar sig mot uppfattningen att läraren vet bättre än eleven hur saker och ting förhåller sig. Sett i det perspektivet är det viktigt att få eleverna att ta till sig kunskapen i så ursprunglig form som möjligt utan att deras egna synpunkter tillåts besudla den riktiga kunskapen. Det problematiska med detta synsätt är, enligt Freire, att det inte tar hänsyn till elevens agens, språkliga reserv eller överlag hans eller hennes livssituation. Det går inte heller in på vilket inflytande de samhällseliga processer som är större är individen själv har haft. Detta är en form av undervisning som medvetet vill fjärma sig från den värld där eleverna lever. Freire ser detta som en pedagogik för förtryckta. Man försöker inte ge människorna nytt utrymme för att agera. I stället försöker man tränga in dem i de trånga fack som läraren har förberett.

I Freires tankevärld är det inte undervisning om man försöker få människor att bete sig på ett visst sätt. Undervisning utgår enligt honom från ett krav på att den ska befria människan. Den ska ge människor fler handlingsmöjligheter och få dem att se sig själva som subjekt som har både förmåga och möjlighet att självständigt ta ställning till olika frågor. Den kunskap som utgör innehållet i undervisningen existerar inte i någon objektiv sfär, utan kunskapen byggs upp med varandra i en process, där läraren och eleven uppfinnar och återuppfinnar, genom att ständigt ställa frågor i samverkan med andra. (Freire, 71.) Det är lärarens uppgift att underlätta situationen och hjälpa eleverna att bilda sig en uppfattning om de omständigheter som påverkar dem och som har danat dem i många hänseenden. Freires tankegångar innehåller ett optimistiskt element: genom att ändra människors synsätt kan man få dem att handla för att förbättra sitt eget liv. Därigenom blir samhället mindre förtryckande. (Hannula 2000, 45.)

Freires pedagogiska process syftar till att medvetandegöra. Undervisningens uppgift är att få människor att upptäcka den ram som strukturerar och begränsar deras handlande. Med detta syftade han på ett utvecklingsförlopp där människan börjar observera sig själv som en del av samhällssystemet. Hon uppnår en kritisk distans till de faktorer som har danat henne. I det rusmedelsförebyggande arbetet kan det vara att bli medveten om hur man har påverkats av en närståendes alkoholbruk och hur ens

egna uppfattningar har formats av attityderna i boendemiljön, och att i ett vidare perspektiv fundera över de processer som gör att människor med sin egen kulturella bakgrund förhandlar fram sitt förhållande till alkohol.

Freire understryker att lärarna inte kan handla för eleverna, på elevernas vägnar. De kan gärna skapa möjligheter, sätta en ram, men inte skriva ett manuskript för hur eleverna ska bete sig i fortsättningen. Den sociala och kulturella situationen vägs in i analysen och funderingarna kring till exempel varför man i vissa situationer anser det bra att använda alkohol eller andra rusmedel. Det gäller att vara ärlig och inte krusa. Undervisningens uppgift är att möta världen sådan som människorna möter den i sin egen livssituation. Rusmedelsförebyggande fostran ska alltså ta sig an de frågor som är förknippade med alkoholkonsumtion. Verksamheten kan till exempel ta avstamp i diskussioner kring relationen mellan alkohol och lustkänslor eller alkohol och våld. För att citera bandet *Eläkeläiset* ("Pensionärerna") "*Viinahammashoitola kun avautuu / kaikki huolet unehtuu / silmämunat punehtuu / ja kieli rispaantuu. / On humpattu, tansattu, jenkattu, valssattu / Humppapullot korkattu / Ja päälle tapeltu*".²

Apropå kritisk analys understryker Freire att undervisning inte ska ge upphov till missnöje och hopplöshet. Undervisning ska backa upp hoppet. Det ligger i hoppets natur att människor inte ska nöja sig med det de redan har, utan se möjligheter att ändra och förändra den omgivning som hindrar dem från att vara aktiva. – Tillämpade på rusmedelsförebyggande arbete innebär hans tankar att man på individnivå kan väcka ett hopp om att det går att förändra sitt beteende, men också ett socialt hopp om att det går att upprätta program som kan ingripa i människors alkohol- och rusmedelsbruk.

Freires tankegångar om undervisningens väsen har vidareutvecklats av bell hooks, som representerar en feministisk variant av den kritiska pedagogiken. bell hooks är en pseudonym för Gloria Watkins. Enligt hen-

---

2 Eläkeläiset: Humppakonehumppa. (I verket Humppa-akatemia). Innehållet går ut på följande: När man får i sig ett glas eller två, försvinner alla tråkigheter, allt medan ögonen blir röda och tungan känns sträv. Vi har slagit klackarna i taket, dansat humpa [ett slags foxtrot], schottis och vals. Öppnat humpafflaskorna och hamnat i slagsmål som gräde på moset.

ne själv bygger valet av namn på feministiskt tänkande. Feministerna vil- le undvika den akademiska stjärnkulten som är fokuserad på den som gör något, inte på personens tankar. Genom pseudonymen ville hooks sälla sig till den grupp av feminister som eftersträvar utveckling och tankeutbyte i intellektuell anda i stället för att vara ute efter berömmelse och stora peng- ar. (hooks 2006, 107.) Hon menar att Freires tankegångar fortfarande är starka och inspirerande, men att de måste vidareutvecklas. I sin egen teo- ri lyfter hon särskilt fram hänsyn till människors känslor. Det är en viktig pedagogisk premis för henne.

Boken *Vapauttava kasvatus*³ är en introduktion i bell hooks tankegång- ar. Titeln på finska (kasvatus = fostran, uppfostran, ibl. pedagogik) är vil- seledande eftersom författaren själv pratar om undervisning som genererar förändring. Titeln kan eventuellt utlova för mycket, men läser man boken får man trots allt en uppfattning om vad pedagogiken ska vara uppmärk- sam på enligt henne.

hooks tar fasta på Freires tankar om att läraren måste våga möta elev- erna öppet. Hon menar att utgångspunkten för undervisningshandlingen inte kan vara att läraren vet allt och eleverna vet ingenting. Däremot finns det en grupp människor som tillsammans bygger upp sin relation till värld- en. Det förutsätter att också läraren/pedagogen ser sin sårbarhet och kan delta i diskussionen som en bland många andra, anser bell hooks. Detta är fallet i synnerhet om objektet för fostran eller undervisning kräver att elev- erna måste ta vissa risker. Undervisning som ser till hela människan krä- ver att också den som undervisar blir starkare och får egenmakt under pro- cessens gång. Också de måste tillstå att de är sårbara. (hooks 2007, 51.) Vad beträffar rusmedel har de flesta människor både positiva och negativa känslor, ofta mycket starka känslor.

Läraren måste bygga upp en dialogisk relation till eleverna, understry- ker hooks. Han eller hon måste vara beredd att lyssna på elevernas röst. Man måste lära sig hur man ska lyssna, hur man ska kunna höra varan- dra. (hooks 2007, 225.) I en undervisningssituation får man inte tysta ner,

---

3 Originaltitel på engelska: *Teaching to Transgress: Education as the Practice of Freedom*, 1994.

utan man måste låta elever med varierande erfarenhetsbakgrund komma till tals och ge dem berättigande att vara närvarande i situationen.

Tillämpade på rusmedelsförebyggande verksamhet understryker Freire och hooks i sina utgångspunkter att sann undervisning är att analysera fenomenen tillsammans med människorna. Arbetet bygger inte på färdiga manuskript utan det försöker förstå den upplevelsevärld där människor lever och formar sin relation till rusmedel. Man måste vara beredd att också lyssna på röster som strider mot ens egen röst och lita på att deltagarna är tillräckligt ansvarsfulla och kapabla att bilda sig en egen uppfattning. – Det betyder emellertid inte att pedagogen själv ska vara fri från starka ståndpunkter. Pedagogen behöver inte ge avkall på sina värderingar, men han eller hon ska inte pracka dem på andra. Snarare är det så att både värderingar och utgångspunkter behövs för att pedagogen över huvud taget ska kunna arbeta med människor.

Paulo Freire anser att undervisningen måste börja med att man erkänner och identifierar realiteterna. Dessutom ska undervisningen tala ett språk som berör målgruppen. Vidare ställer Freire ett krav på dialog, vilket innebär att undervisning inte ska vara att de som sitter inne med kunskap delar ut kunskapen till dem som inte vet något om ämnet. ”Läraren lär ut och eleverna lär in” för att citera Freire. I stället bör man kunna skapa en dialog där olika perspektiv kan mötas och kommunicera med varandra. hooks lägger till att undervisningen ska beröra hela människan utan att förneka att känslorna spelar en framträdande roll i processen. Deras tankegångar skapar en pedagogik där delaktighet från elevernas sida intar en framträdande roll.

Delaktighet är att vara agent och dela makt

Begreppet delaktighet är inte nytt. Det går tillbaka på latinets *participare*, som på medeltiden användes inom teologin för att beskriva människans delaktighet i exempelvis idén om Gud. Via termen försökte dåtidens tänkare teoretiskt ta till sig vilket förhållande föremål och varelser hade till varandra. Den vägen kunde man analysera vilka större helheter saker och

ting var relaterade till. Genom begreppet delaktighet kunde man göra sig en föreställning av uniciteten i världen. (Elders 1993, 218.)

Trots att de teologiska dimensionerna av delaktighet är okända för de flesta människor, innehåller begreppet än i dag en del av sina ursprungliga betydelser. Delaktighet används fortfarande för att beskriva på vilket sätt människor är en del av något som är större än dem själva, exempelvis en grupp, skolan, politiskt beslutsfattande eller samhället. Delaktighet avser vanligen en utgångspunkt för passiv närvaro. Ordet refererar till aktiv delaktighet i gruppverksamhet eller åtminstone till den möjligheten att människan, om hon vill, kan tillägna sig många olika roller och vara en erkänd aktör. Delaktighet är förknippat med både beskrivande och värderande missioner. Med hjälp av delaktighet eller brist på delaktighet kan man analysera vilka handlingsmöjligheter människor har i sin omgivning. Å andra sidan används delaktighet mycket ofta som ett värderande, det vill säga normativt, begrepp för att ta ställning till dels hur *saker och ting ligger till*, dels också till *hur de borde vara*.

Ordet delaktighet används ofta för att försöka ge människor större möjligheter att påverka sin omgivning. Det finns långa samhällsfilosofiska resonemang kring frågan varför det är bra att främja större delaktighet. Det handlar om att öka människors möjligheter att påverka och ta till sig flera olika roller. Man kan till exempel som den tidiga Frankfurtskolan beskriva att det behöver byggas upp ett samhälle för fria individer när demokratin utvecklas. Det ska vara ett samhälle som är kapabelt att föra en diskussion inom sig och där individerna har tillräckligt stort mod att göra en kritisk analys och föra fram sina egna åsikter. (Se Honneth 2006, 343–344.) En delaktig människa kan delta i samhällsaktiviteter och i förekommande fall ha en sträng syn på olägenheterna i omgivningen. Det går självfallet inte att upphöja sig till en sådan fri samhällsmedlem över en natt. Man måste öva sig och växa som människa. Och någon måste också backa upp med fostran.

Delaktighet är ett begrepp som har dykt upp i en rad olika dokument. När läroplanen reviderades 2004 togs det in en del avsnitt som lyfte fram betydelsen av delaktighet. Också många officiella rapporter underströk vikten av delaktighet och krävde större delaktighet i en rad sammanhang.

Det krävdes bland annat att utbildningssystemet i allt högre grad skulle bli ett delaktighetssystem, som stärker det civila samhället och ger människor vägledning för större livskompetens. (Lehikoinen m.fl. 2002, 8.) Den typen av krav visar att delaktighet betraktades som ett medel för att utveckla det civila samhället, öka intresset för politik och erbjuda folk chansen att uppleva att de lyckats. In på 2000-talet blev delaktighet i själva verket ett begrepp som användes för att undersöka hur barn och unga kunde påverka i vissa frågor.

Talet om delaktighet var å andra sidan ett försök att reagera på den ökade polariseringen i det finländska samhället. Det fanns en tendens till en uppdelning i dels de som hade det bättre, dels de som hade det sämre ställt. Å andra sidan var det ett första försök att reagera på en kris i det politiska systemet, som tog sig uttryck i att de unga föreföll att ha ett krympande behov av att reformera det politiska systemet genom att använda sin röst. Ganska snart fick diskussionen om delaktighet en ännu större dimension, när man frågade sig hur det skulle gå att säkerställa delaktighet för alla unga. Från att ha fokuserat på marginaliserade grupper av unga eller valskolkande ungdomar övergick man till att diskutera hur de unga skulle kunna påverka sin närmaste omgivning. Delaktighet blev ett abstrakt verktyg, som kunde användas för att bearbeta människors möjligheter att vara delaktiga i sin omgivning och känna sig som en del av en större grupp.

Delaktighet är inte en metod eller ett tillvägagångssätt. Det är snarare en attityd som respekterar barn och unga och som kan omvandlas i praktisk handling på många olika sätt. I sista hand kan delaktighet ses som ett pedagogiskt projekt som är avsett att fostra barn och unga till medlemmar i samhället och att i praktiken visa hur det är att verka i ett demokratiskt samhälle som lyssnar på sina medlemmar och ser dem som kapabla och kunniga aktörer. Denna utgångspunkt kopplar ihop den kritiska pedagogiken med det pedagogiska begreppet delaktighet.

När delaktighet uppfattas som ett pedagogiskt projekt, infinner sig en infallsvinkel som tillbakavisar synen att det bara är individen som är objektet för pedagogiken. Exempelvis inlärning har av tradition uppfattats som enbart en egenskap hos individen. Inom ramen för det begreppet för-

söker man bygga upp en pedagogik som berör individen, men som inte tar hänsyn till den sociala och samhällsliga kontext där individen existerar. (Hager 2005, 660–661.) Den pedagogiska inriktning som lyfter fram delaktighet vederlägger denna utgångspunkt genom att understryka att det inte räcker med att fokusera på individen, utan att också de grupper där individen hör hemma och de maktstrukturer som individen är delaktig i måste uppmärksammas. Inläring uppfattas därmed ha dels en individuell, dels en social dimension.

När vi utvecklar diskussionen om delaktighet kan vi utvidga intressesfären till fler områden och fråga oss hur delaktighet är tryggad inom dessa områden. När det gäller rusmedelsförebyggande arbete kan vi precisera frågeställningen och undra på vilket sätt rusmedelsförebyggande strategier ser till att barn och unga ges möjlighet att lägga fram sin egen syn så att deras identitet samtidigt respekteras och de ärligt vågar komma fram med sina åsikter. Med avseende på maktfördelningen vid delaktighet kan man också fråga sig på vilket sätt barn och unga har tillgång till olika roller, som ger dem chansen att få ansvarsfulla positioner i projekten, för att de inte bara ska vara objekt, föremål för verksamheten.

Inom delaktighetstänkandet och den kritiska pedagogiken råder det delade meningar om huruvida människor ska få vara delaktiga i frågor som gäller dem själva eller inte, och ges tillfälle att engagera sig i dialoger där maktkonstellationerna inte kör över andra synpunkter. I den rusmedelsförebyggande verksamheten är detta viktigt också av den anledningen att rusmedel ingår i livsstilen och är en del av mänsklig aktivitet. För att generera förändring i individen räcker det kanske inte bara med att se att levern är förstörd av alkohol, eftersom alkohol ingår i ett större sammanhang där individen kan känna att han eller hon är betydelsefull.

Förhållandet till rusmedel är inte bara en kognitiv fråga eftersom folk överlag är relativt väl informerade om att alkohol och andra rusmedel är förödande för hälsan. Den kunskapen räcker dock inte nödvändigtvis till för att få individen att handla. Socialpsykologen Antti Eskola påpekar att attityden till hälsa inte är en kognitiv fråga utan att det handlar om en livsstil, om det sätt och den syn genom vilka människan definierar sin relation till omgivningen. Rusmedel är ingen självständig ö i individens liv,

utan de är förknippade med de aktiviteter som individen upplever som betydelsefulla. (Eskola 2009, 91–92.) För unga människor kan rusmedel exempelvis vara bundna till försök att få kontakt med det motsatta könet, engagemang i subkulturer, ett sätt att frigöra sig från samhällets bojor eller helt enkelt bara framstå som roligt. Följaktligen bör användningen av rusmedel åtminstone i vissa fall analyseras ur den synvinkeln hur de relaterar till individens omvärld. För att förstå individens sätt att handla måste man lyssna på honom eller henne och låta honom eller henne vara delaktig.

Kravet på dialogisk pedagogik innebär att människans uppfattning om och syn på alkohol och andra rusmedel har vägts in. Man lär sig använda rusmedel i hemmet och tillsammans med kamrater, men i lika hög grad också via medier. Den som är engagerad i rusmedelsförebyggande arbete ingår i ett nätverk, som försöker bearbeta attityderna och beteendemönstren hos dem som är objekt (de unga) i den pedagogiska processen. Det kräver kunskaper och insikter i hur inställningen till rusmedel formas genom meningsgivande inom ungdomskulturen.

Djävulens urin och THC

Med utgångspunkt i Freire och hooks visar perspektiven på rusmedelsförebyggande verksamhet att man ställs inför all den osäkerhet, oklarhet och brist på kontinuitet som vardagen innebär, när arbetet benämns fostran. Frågorna låter sig inte inordnas i ett avgränsat ramverk, där rätt och fel kommer i en självklar ordning. Det finns ingen indelning i de som har kunskap och de som inte har kunskap, exempelvis om skador till följd av alkohol. I stället finns det en grupp människor som tillsammans försöker tolka på vilket sätt enskilda delar förhåller till en större helhet och hur människor definierar sin relation till helheten.

Paul Standish, en pedagogiskt inriktad filosof, anser att pedagogik inte ska presentera sitt innehåll som den slutgiltiga, slutna sanningen, som man ska bemäktiga och ta till sig som den är. Pedagogiken ska snarare öppna upp perspektiv på världen. Den ska locka till att behandla frågor som kan vara både komplicerade och irriterande. Pedagogen måste själv ha en relation till frågorna, antingen via förtjusning och förundran eller via kamp.

(Standish 2004, 497–498.) Standish introducerar den kritiska pedagogikens syn på att undervisning inte är instoppande av kunskap eller tämjande av elever i västvärldens pedagogiska tänkande. Pedagogiken ska öppna fönster och ge individen *själv* möjlighet att möta svåra frågor och försöka hantera dem på ett sätt som lämpar sig för individen själv.

I det följande försöker jag i korthet beskriva hur pedagogiken kan anta den utmaning som ett inkluderande och dialogiskt angreppssätt innebär inom rusmedelsförebyggande arbete. Jag skissar upp detta i ljuset av moralisk oro, kognitiv aktivitet och meningsgivande inom ungdomskulturen.

Det har redan länge varit ett känt faktum att alkohol ger upphov till skador. I insatserna för att motverka dem har man velat få människor att inse vilken social och individuell förbannelse som följer av överdrivet alkoholbruk. Ett exempel som kan nämnas är Lars Levi Læstadius som är upphovsmannen bakom den læstadianska väckelserörelsen. Rörelsen lever fortfarande starkt kvar i hans hembygder i norra Österbotten och Lappland. Læstadianismen motsätter sig starkt alkohol och talar varmt för nykterhet. Fadern var slottsfogde och han ställde till med problem för familjen. Faderns gestalten, starkt påverkad av brännvin, gjorde ett outplånligt intryck på Lars Levi, och senare i livet hade han en mycket besk inställning till brännvin. Han kallade nämligen brännvin för ”djävulens urin”. I det fattiga Lappland på 1800-talet ställde djävulens urin till med stor uselhet. Med brännvinsdrickandet förvärrades de sociala problemen i fattigdomens spår, och de existerande förtryckande strukturerna konsoliderades därmed. Så Læstadius tog upp kampen mot ”brennvinet” som han såg som en drake. (Pursiainen 2000, 8–9.)

Med väckelsepredikantens arbete minskade så småningom förbannelsen av djävulens urin. Sett ur dagens perspektiv kan man inte annat än beundra det levande och kraftfulla språk som Læstadius använde. Genom språket fokuserade han på större helheter bortom individen. Det gav av allt att döma resonans i trumhinnorna på hans samtida och fick dem att hålla sig borta från brännvinet. I dagens värld är den typen av språkliga bilder inte att rekommendera i upplysningen. I själva verket är demonisering av rusmedel och därmed också av dem som använder dem ett blindskär i arbetet. Om alkohol betecknas som djävulens urin, är de som drick-

er alkohol törstiga hjältar, som låter djävulens piss rinna ner genom sina torra strupar. Enligt den kritiska pedagogiken kan fostran inte bygga på en beskrivning som individerna själva tar avstånd från.

Ett blindskär i det rusmedelsförebyggande arbetet kan alltså vara att man laborerar med beskrivningar och synsätt som saknar beröringspunkter med människors liv. Extra skadligt kan detta vara om synsättet kommer utifrån och det innefattar ett moraliskt förbehåll eller hävdar att något är skadligt, fel, dåligt eller rentav är en produkt som härstammar från djävulens urinrör.

Ett enkelt svar på frågan vad man ska ge i stället om moraliska ställningsstaganden är förbjudna, är att understryka att alternativet kan vara att ge information och ingenting annat. Det vill säga att sprida oberoende och objektiv information som inte går att motsäga. Ett exempel på detta finns på baksidan av nummer 8/1981 av tidningen Nuorisotyö. Bilden är tänkt att vara upplysande och den är betald av Alko. Den föreställer ett litet barn som lutar sig mot ett bord, där det står ett dricksglas och bredvid glaset ett ölglas. Läsaren tilltalas genom följande text längst nere till vänster: ”Levern hos ett barn kan inte förbränna alkohol. Ge alltså ingen alkohol till ditt barn, inte ens mellanöl. Känn ditt ansvar.(i översättning).”⁴

Annonsen är gammal vid det här laget och den tar fasta på upplysning. Läsaren blir upplyst om det uppenbara och sanningsenliga faktum att levern hos ett barn inte tål alkohol. Utifrån det dras slutsatsen att alkohol inte får ges till barn. Är det då något fel med annonsen? – Den behandlar också läsaren som ett barn som kräver en enkel och lättfattlig förklaring. Annonsen infantiliserar objektet och förenklar så mycket som möjligt. Dessutom glömmar man att tala om att mellanöl oftast ges till tonåringar och att deras lever gott och väl klarar av en flaska mellanöl, trots att knoppen kanske inte gör det.

Med de vid det här laget historiska exemplen vill jag visa hur problematiskt det rusmedelsförebyggande arbetet kan bli, om det inte ställer frågorna direkt till målgruppen och tar reda på vad deras inställning till al-

---

4 I original på finska Lapsen maksa ei pysty polttamaan alkoholia. Älä siis anna lapsellesi alkoholijuomaa, älä edes keskiolutta. Tunne vastuusi.

kohol är samt inte ser det som sin uppgift att ta reda på vilken betydelse människor tillmäter rusmedel. Många av dem kan innehålla tankegångar som känns främmande och den som arbetar med dessa frågor kan rent av betrakta en del av dem som farliga. Vare därmed hur som helst: det som gör pedagogik till pedagogik är att människor inte hjärntvättas och tvingas tillägna sig en viss modell. I stället ska man starta en process där kontroverser, schismer och obekväma tankar kan mötas.

Rusmedel är närvarande i vår kultur, oberoende av om vi vill det eller inte. Djävulens urin lockar fortfarande, precis som alla andra rusmedel. Det är dock inte självklart att alla spritförhållande produkter av populärkulturen automatiskt innefattar ett positivt alkoholbudskap. De ger snarare rum för många olika tolkningar och de kan innehålla flera olika budskap. Här har pedagogen ett verktyg för att starta en diskussion och ta reda på hur människor reagerar på budskapen. (Se Kiilakoski 2007, 64–66.) Detta är en plattform som behövs för att man över huvud taget ska kunna diskutera de miljöer där rusmedelsbeteendet kontrolleras, formas och begränsas.

I musiken, som spelar en framträdande roll i populärkulturen, går det att finna många uttryck som pekar på beundran för alkohol. Särskilt om man tittar närmare på opublicerade låtar om rusmedel, upptäcker man många drag som ger en positiv bild. Ett exempel är Kapteeni Ä-nis låt *Hamppukaupunki* (Hampstaden) som indikerar att ungdomskulturen förknippar rusmedel med att må bra, vara avslappad och känna genuin kontakt med andra.

*Siispä perustetaan hamppukaupunki,
kauniimpi kaupunki,
no joko perustetaan hamppukaupunki,
kauniimpi kaupunki,
Siel ois joka kadun kulmassa tuuttirinki,
ja siinä saatat nähdä sä poliisinki,
ja kaikki vaan ottaa rennosti,
ja kaikilla on lepposa meininki,
Eikä sielä oo mitää kuumotusta,*

*ei kukaa joudu hampusta hankaluuksiin,
ja kaikki saa tarpeeks täytettä tuuttiin,
siispä muutetaan kaikki hamppukaupunkiin⁵*

Populärkulturen kan skapa ett rum där alkohol och narkotika är ett frizon, som sätter sig upp mot prestationskraven i samhället, mot kontroll och disciplin. I reggaelåten Hampstaden ter sig den cannabisfyllda staden som frihetens stad, där människor inte besväras av disciplinär makt, utan förenas i det befrielsens rum som drogen ger upphov till. Polisen tar det lugnt och sätter inte in sitt våldsmaskineri mot individen. Hampstaden blir en fantasiprodukt där hedonistisk rusmedelsbruk förenas med kärlek och fred. Det är A och O att pedagogen känner igen tankegångarna och kan hantera dem inom ramen för de pedagogiska program som går ut på att skärskåda människors uppfattningar om rusmedel. De måste också kunna skapa processer som ger rum för reflektioner kring vilka föreställningar rusmedel är förknippade med.

När man stannar upp för att ta en närmare titt på rusmedelsbruket, upptäcker man att bruket bland unga inte bara handlar om relationer mellan de unga och rusmedel. Det är snarare så att de ungas relationer till varandra och till det samhälle där de kommer att vara vuxna medlemmar byggs upp av rusmedel. Enligt filosofen Martin Heidegger går den mänskliga existensen redan i sig ut på att vara tillsammans med andra. Han menar att vi möter andra människor i en värld som redan är fylld av mening. Världen är en helhet där saker, fenomen och instrument ingår i samma ram. Enligt Heidegger har den värld där möten är förlagda redan varit föremål för omsorg. Människor har tagit hand om den, den har en mening och den har med tiden blivit deras egen. Denna värld har fått sin innebörd genom andras närvaro, säger Heidegger. Att vara ensam är möjligt bara eftersom jag kan dra mig undan andras sällskap. (Heidegger 2000, 150–

---

5 Kapteeni Ä-ni: Hamppakaupunki. <http://www.youtube.com/watch?v=HXnWzw7Zdo0>. Liveinspelning. Kommentarer till låten går i stil med "Cool, tuffa killar" och "störtskön låt". Innehållet i korthet: Vi ska starta en hampstad, en vackrare stad. I varje hörn röks det cannabis och polisen kan dyka upp, men alla tar det lugnt. Ingen hetsar upp sig, ingen råkar i svårigheter och alla får så mycket cannabis som de behöver. Så vi flyttar alla dit.

164.) Analysen av mänsklig aktivitet, som bara grundar sig på individen, har berövat människan på hennes ursprungliga världsåskådning, nämligen samvaron med andra människor, understryker Heidegger.

Inte heller rusmedelsbruket kan reduceras till en faktor med relevans bara för individens hälsa. Ute i världen kommer unga människor i kontakt med alkohol och andra rusmedel och grunnar över frågor kring sig själva och världen samtidigt som de brukar dem. Narkotikaberoende unga bygger till exempel upp sin identitet genom sitt narkotikabruk. De stöter på en kultur som har sina särskilda koder, funktioner och rutiner för narkotika. I den miljön kan de unga å ena sidan sticka ut på vissa sätt och å andra sidan identifiera sig med något annat. De kan spränga sina egna gränser, överträda gruppens normer eller fly från sina smärtpunkter. Rusmedelsbruk och intervention handlar om identitetsskapande, det vill säga de ungas tolkning av vem och vad de är eller vill vara. (Väyrynen 2009, 108–109.) Sett i ett pedagogiskt perspektiv innebär detta att man i hög grad måste diskutera i vilken betydelsebärande kontext rusmedel hör hemma. Det kan hända att frågorna kommer in på områden där pedagogen inte känner sig särskilt bekväm.

Rusmedel hör hemma i ett stort kulturellt landskap, precis som alla andra kulturella instrument. Även om en enda detalj i detta landskap kan komma i blickfånget, bör man inte glömma bort det sammanhang där detaljerna är inordnade. När man vill försöka förstå varför människor använder rusmedel, kan det hända att många andra stora frågor måste sättas under lupp. Då kan den rusmedelsförebyggande verksamheten svälla in på andra områden. Paul Standish har sagt att all fostran är medborgarfostran och att den innehåller ett frö av moralfostran. Han menar att all fostran går in på dessa frågor eftersom moral och medborgarskap sträcker sig över alla områden, förutsatt att man tar dem på allvar. Fostran kan inte behandlas fristående från dessa frågor om vad som är rätt och i vilken typ av samhälle vi vill verka. (Standish 2004, 498.) Han försöker självfallet inte säga att all fostran ofrånkomligen måste behandla dessa frågor. Snarare vill han framhålla att fostransfrågorna inte kan behandlas isolerade från sin samhälleliga bakgrund och att det bakom det detaljerade fenomenfältet

döljer sig frågor som man kan bli tvungen att behandla, om fostransuppdraget tillåter att de riktiga, också de mycket stora, frågorna ställs.

I dagens värld har den som ska fostra det mycket svårare än sina kollegor förr i tiden. Det finns så många som har fostraruppdrag. När de vuxnas pedagogiska auktoritet har undergrävt (se Furedi 2009) kan man inte längre per automatik utgå från att det fostrande budskapet går hem. Följaktligen bör den som fostrar sälla sig till adepterna och bli en aktör bland flera andra i gruppen. Freire påminner om att man ska undvika att ägna sig åt undervisning som bara är deponering och i stället satsa på att leda en dialog. Till detta tillägger hooks att läraren måste tillstå sin sårbarhet och skörhet. – Detta är förvisso ingen lätt uppgift i samband med rusmedel, åtminstone inte för den som eftersträvar ärlighet.

Fostran kräver öppenhet

Inom den kritiska pedagogiken bygger synen på fostran på ett starkt krav på att fostran inte får bestå i att distribuera kunskap eller att inpränta utomstående beteendemodeller i eleverna. Fostran ska vara en aktivitet som utförs tillsammans med målgruppen. Då kan delaktighet tryggas genom att människorna själva involveras i olika aktiviteter och vi på så sätt bygger upp en kultur för gemensam aktivitet. Det är en stor pedagogisk utmaning eftersom det inte finns någon förutbestämd slutpunkt, utan deltagarna utformar sina ståndpunkter på egen hand. Att möta den typen av utmaningar kan kännas svårt. Kanske inställer sig frågan varför man över huvud taget ska gå in för den typen av verksamhet, om det inte går att reglera slutresultatet och de mål som pedagogen eller organisationen har satt upp inte nödvändigtvis kommer att uppfyllas. En närmare titt på den kritiska pedagogiken levererar snabbt ett svar. Nämligen: den som vill fostra måste acceptera målgruppens aktörskap, trots att det kan generera undermåliga resultat sett ur pedagogens synvinkel. Att utveckla och värna målgruppens aktörskap är således ett fostransuppdrag.

Referenser

Elders, Leo J. 1993. *The Metaphysics of Being of St. Thomas Aquinas in a Historical Perspective*. Leiden: E.J.Brill.

Eskola, Antti 2009. *Mikä henki meitä kantaa*. Helsinki: Tammi.

Freire, Paulo, *Pedagogik för förtryckta*, Stockholm 1972, Gummerasons Boktryckeri AB, *Falköping* 1974

Freire, Paulo 2005. *Sorrettujen pedagogiikka*. Översättning av Joel Kuortti. Red. Tuukka Tomperi. Tampere: Vastapaino.

Furedi, Frank 2009. *Wasted. Why Education Isn't Educating?* Lontoo: Continuum.

Hager, Paul 2005. *Philosophical Accounts of Learning*. *Educational Philosophy and Theory* 37(5), 649–666.

Hannula, Aino 2000. *Tiedostaminen ja muutos Paulo Freiren ajattelussa. Systemaattinen analyysi Sorrettujen pedagogiikasta*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen julkaisuja 167. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kas/kasva/vk/hannula/tiedosta.pdf>. Viitattu 1.12.2009.

Heidegger, Martin 2000. *Oleminen ja aika*. Käänt. Reijo Kupiainen. Tampere: Vastapaino.

Honneth, Axel 2006. *A Social Pathology of Reason: on the intellectual legacy of Critical Theory*. Teoksessa Rush, Fred (toim.) *Cambridge Companion to Critical Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 336–360.

hooks, bell 2006. *Outlaw Culture*. New York: Routledge.

hooks, bell 2007. *Vapauttava kasvatustiete*. Käänt. Jyrki Vainonen. Toim. Marjo Vuorikoski & Hilikka Rekola. Kansanvalistusseura.

Kellner, Douglas 2003. *Toward a Critical Theory of Education*. Teoksessa Gur-Ze'ev, Ilan (ed.) *Critical Theory and Pedagogy Today. Toward a New Language of Education*.

Kiilakoski, Tomi 2007. Kasvu moneen suuntaan – kriittinen pedagogiikka ja nuorisotyö. Teoksessa Sell, Anna & Hoikkala, Tommi (toim.) *Nuorisotyötä on tehtävä!* Julkaisuja 76. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, 57–77.

Lehikoinen, Anita & Saarniaho, Rami & Suikkanen, Asko 2002. Oppimisella osallisuutta – vastauksia työn murrokseen. *Raportteja* 29. Helsinki: Sitra.

Pursiainen, Ilpo 2002. Suomalais-ugrilainen millenarismi. Teoksessa Nurminen, Jouko (toim.) *Historiallisia Papereita* 15 – Lopun ajat kautta aikojen. Historiallinen yhdistys.
<http://www.helsinki.fi/hum/hist/yhd/julk/loppu01/>. Viitattu 27.10.2009.

Standish, Paul 2004. Europe, Continental philosophy and the philosophy of education. *Comparative Education* 40(4), 485–501,

Tunne vastuusi. Alkon tiedote. Nuorisotyö 8/1981, takakansi.

Väyrynen, Sanna 2009. Nuorten kokemuksia huumeiden käyttöön puuttumisesta. Teoksessa Raitakari, Suvi & Virokannas, Elina (toim.) *Nuorisotyön ja sosiaalityön jaetut kentät*. Julkaisuja 96. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, 107–123.

Published in Merja Kylmäkoski, Sanna Pylkkänen ja Reijo Viitanen (red.) *Yhteisöllisiä näkökulmia nuorten ehkäisevään päihdetyöhön*. Humanistinen ammattikorkeakoulu. *Oppimateriaaleja* 21, 2010.

http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/yhteisollisia_nakokulmia.pdf

Sanna Pykkänen och Elsi Vuohelainen:

Etiska principer i rusmedelsförebyggande arbete

Att bemöta unga i samband med rusmedelsförebyggande verksamhet kräver en viss känslighet. Man måste ta hänsyn till många olika saker, men ur ett yrkesperspektiv är det väsentligt att mötet är etiskt hållbart. Det etiska går hand i hand med kvalitet: ett till sin värdegrund svagt eller metodiskt tvivelaktigt verksamhet kan inte vara kvalitativt. Därför är det viktigt att man även i det rusmedelsförebyggande arbetet inom ungdomssektorn ser till att verksamheten följer vissa etiska principer. De yrkesetiska principerna är branschfolkets gemensamma systematiska syn på vad som är rätt och bra och vad som är fel och inte bra. Den etiska verksamheten bygger på tanken om att moraliska problem löses utifrån vad som uppfattas som rätt eller fel (Juujärvi, Myyry ja Pessa 2007, 13). De etiska principerna representerar den anda som man vill upprätthålla inom branschen. De har också en stor inverkan på hur yrkesidentiteten formas.

Många yrken har sina egna etiska principer. De kan avvika rätt mycket från varandra. Detta utgör en utmaning för utarbetandet av etiska principer inom rusmedelsförebyggande arbete för verksamhetsfältet är brett och omfattar flera yrkesgrupper som alla följer de etiska principerna inom den egna branschen eller det egna yrket. Bland yrkena finns ungdomsledare, lärare, hälsovårdare, anställda hos församlingar och socialarbetare, bara för att nämna några. Rusmedelsförebyggandet bygger inte på tvång eller extern övervakning. Det förutsätter engagemang i samarbetet och de egna värderingarna. Det är trots allt ganska omöjligt att med nuvarande strukturer ha en kvalitetskontroll inom rusmedelsförebyggandet som garanterar alla medverkande likvärdig information och kunskap om rusmedel. Därför behöver det professionella rusmedelsförebyggande arbetet etiska principer som uppmuntrar varje anställd, organisation och beställare till ”egen-

kontroll” av etiken och som visar samhällets olika sektorer vad rusmedelsförebyggandet på 2010-talet egentligen går ut på.

Vi försöker i denna artikel belysa rusmedelsförebyggandets etik i arbetet med minderåriga. Eftersom verksamhetsfältet med det rusmedelsförebyggandet faktiskt är så brett, är det svårt att skapa enhetliga yrkesregler som beskriver de ungas intressen i det förebyggande arbetet. Vissa randvillkor kan dock konstrueras. Denna artikel bygger på flera olika yrkesgruppers etiska principer samt en diskussion om ungdomsarbetets etiska karaktär. Artikeln är en del av Preventiimis (Preventiimi 2012) forskningskartläggning ”Ammatillisen päihdekasvatuksen hyvät käytännöt” (Bästa praxis inom professionellt rusmedelsarbete) som omfattar olika utredningar, workshops och artiklar.

Att identifiera målgruppen inom rusmedelsarbete

Antti Maunu (2012, 156–157, 146) säger att för att rusmedelsförebyggandet med unga ska ha effekt, bör arbetet vara i samklang med ungas värdesystem och respektera deras åsikter och erfarenheter. Förenklat kunde man säga att rusmedelsförebyggandet bör göras så lättförståeligt för unga som möjligt. Ett sätt att lyckas med detta är att ge informationen i lämpliga bitar och på ett språk som går hem hos unga. Det innebär dock inte att man väljer samma stil eller samma attityd mot rusmedel som unga har. Professionella aktörer inom området måste våga vara av en annan åsikt, ta ställning i egenskap av en vuxen och genom sin egen expertis erbjuda ungdomar hjälp i frågor som de själva inte hittar svar på (emt. 48). Att beakta de ungas synvinkel och att lyssna till dem underlättar förståelsen av rusmedelsförebyggandets karaktär och gör kommunikationen smidigare. Att bli hörd är en viktig del av att bli bemött.

För att detta ska vara möjligt, bör det rusmedelsförebyggande arbetet ha som utgångspunkt att identifiera målgruppen och genom det rikta diskussionen mot unga och deras behov. En yrkesmänniska bör lära känna gruppen så bra som möjligt innan alkohol och andra rusmedel tas upp till diskussion med gruppen. Det är också viktigt att ha förmågan att identifiera trender när det gäller ungdomskulturer och attityder mot rusmedel.

Definitionen av målgruppen är viktig också vid val av metod. Enligt Jatta Herranen (2010, 29) definierar den valda metoden såväl gränserna för målgruppens funktion som handledarens roll som fostrare. Valet av metod har också en stor betydelse för hur dynamiken mellan handledaren och målgruppen fungerar. Då rusmedelsfostran planeras, bör man i mån av möjlighet ta hänsyn till åtminstone följande saker: (Pylkkänen, Viitanen & Vuohelainen 2009): 1) Ålder. Man kan anta att t.ex. 11-åringar har andra behov när det gäller det förebyggande arbetet än 16-åringar. De som har fyllt 18 år har oftast en annan infallsvinkel till problematiken, eftersom deras utgångspunkt till användningen av rusmedel redan lagstiftningsmässigt är en annan. 2) Gruppstorlek. Huruvida det förebyggande arbetet görs på individnivå, i en liten grupp eller är riktat till samtliga sjundeklassare i skolan har stor betydelse då man funderar på upplägget av arbetet och arbetsmetoderna. 3) Gruppens erfarenhet och bakgrund. Olika grupper har olika behov beroende på hur mycket man har erfarenhet av rusmedel och vilka rusmedel är aktuella för gruppens medlemmar. Här är det viktigt att fundera på om gruppen behöver social förstärkning, allmänt förebyggande verksamhet eller riskförebyggande verksamhet. T.ex. med de ungdomar som först överväger att pröva på alkohol eller andra rusmedel är det ingen mening att tala om beroende. Med de som redan använt alkohol eller andra rusmedel är det däremot för sent att diskutera varför det inte lönar sig att pröva. Att definiera målgruppen är inte alltid lätt. Kriterierna som skiljer grupperna från varandra är inte alltid helt entydiga. De ungas attityder och beteende är individuella och beror inte på åldern eller referensgruppen. Det är t.ex. inte självklart att en 18-åring har mera erfarenhet av alkohol eller andra rusmedel än en 11-åring eller att alla som tillhör en viss grupp behöver information om cannabis skadeverkningar. Det viktigaste är att ha en fingertoppskänsla för målgruppen och anpassa den förebyggande verksamheten utifrån gruppens behov (Maunu 2012, 15–16).

Rusmedelsförebyggande arbete är långsiktigt

Ett allmänt och felaktigt antagande är att tro att de ungas attityder förändras så fort de får ta del i förebyggande rusmedelsarbete. Teorin om kunskap-attityd-beteende (Thorsen och Andersson 2000) är tyvärr fortfarande vida spridd inom rusmedelsförebyggandet. Detta är beklagligt därför att man flera år in på 2010-talet har hunnit bekanta sig med flera teoretiska referensramar (t.ex. teorin om den avstämmande upplysningen). Många av dem motsvarar bättre den verklighet som dagens unga lever i. Bakom teorin om kunskap-attityd-beteende finns en tanke om att människan beter sig rationellt och att det finns en process där informationen omvandlas till rätt attityd som i sin tur har en direkt och omedelbar inverkan på beteendet. Det som är typiskt för modellen är att man närmar sig temat ämnesorienterat och sätter riskupplysning i fokus. Markku Soikkeli (2002, 35.) använder termen ”sprutmodell”. Med den avser han en förväntning om att när unga får ta del av rusmedelsupplysning, har den en läkemedelsliknande omedelbar och önskad verkan på individens attityder och beteende.

Själva processen som det här tänkesättet förknippas med är dock långsiktig och kan vara svårkontrollerad. Preventiimi har gjort en egen tolkning av processen med hjälp av McGuires kommunikationsmodell:

Figur 1 (nästa sida) visar att teorin om kunskap-attityd-beteende inte fungerar åtminstone i det förebyggande arbetet. Ungas attityder och beteende ändras inte över en natt utan det är en process som består av flera faser och varje fas innehåller ett antal variabler. Det är omöjligt att i det förebyggande arbetet visa entydigt vilka enskilda faktorer har påverkat deras attityder för vi är alla individer och det förebyggande arbetets effekter varierar beroende på individen. Dessutom finns det ett antal andra faktorer som spelar in: kompisar, familj eller förändringar i livssituationen. Alla dessa har en inverkan på ungas sätt att tänka och agera. Därför kan man inte heller anta att ett visst undervisningstillfälle ändrar ungas inställning till rusmedel eller tycka att man misslyckat med upplysningsarbetet om attityderna med detsamma inte ändras. Rusmedelsförebyggande arbete har ändå betydelse. Salasuo (2011, 18) citerar Matti Piispa som säger så

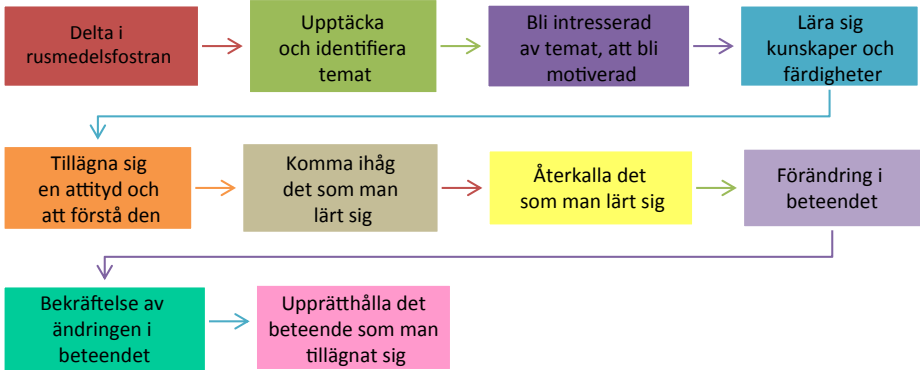
här om upplysningskampanjer: ”De är som droppar som ensamma för sig knappast åstadkommer någonting påtagligt, men tillsammans med de övriga dropparna ska skapa en stark ström som under en längre tid urholkar också den hårdaste mark”. Piispa talade om upplysning men lika väl kan det tillämpas på rusmedelsförebyggande. Ett möte räcker förmodligen inte, men varje litet steg i rätt riktning är viktigt för att åstadkomma förändring. För att kunna ändra på ungas attityder och beteendemönster gällande rusmedel, måste arbetet vara återkommande och långsiktigt.

Rusmedelsfostran är en kombination av kunskap och färdighet

Den som är ansvarig för rusmedelsfostran måste ha både kunskap och kompetens samt en värde- och normgrund att vila på. Det förutsätter en kontinuerlig utveckling av yrkeskompetensen. Institutet för hälsa och välfärd (THL) har utarbetat kvalitetskriteriet för det rusmedelsförebyggande arbetet. I dem konstaterar man att informationen om rusmedel ska grunda sig på fakta (THL 2012). Den ansvariga aktören bör minnas att han eller hon är en opartisk expert vars budskap ska basera sig på objektiva iakttagelser utifrån senaste forskning och en kritisk bedömning av dem samt övriga fakta. Ungar vill ha faktabaserad information. Förtroendet för det förebyggande arbetet lider om informationen är felaktig eller om man inte kan motivera den. Den ansvariga aktören bör känna till beroendeframkallande medel, men också ha kunskap om de metoder som tillämpas i det förebyggande arbetet samt kunna motivera varför man valt en viss metod för en viss målgrupp. Antti Maunu (2012, 41) konstaterar att för att kunna påverka ungas alkoholvanor, måste den ansvariga aktören ”veta tillräckligt om ungas liv och de faktorer som gör att unga dricker”. Information handlar alltså om mycket mer än bara själva rusmedlet. För att den som ger information och upplysning ska hållas uppdaterad, bör han eller hon ha möjlighet att uppdatera sin kompetens genom att läsa, diskutera med andra sakkunniga och delta i seminarier och möten kring ämnet.

Trots att det finns gott om information, statistik och utredningar kring rusmedelsförebyggande, är informationen inte helt uttömmande. De som

Bild 1. Rusmedelsfostrans omvandling till ett nytt beteendemönster (enligt Pykkänen, Viitanen & Vuohelainen 2009, 23)

arbetar med förebyggande bär med sig en hel del s.k. tyst kunskap. Med det menar man kunskap som en individ erhållit och utvecklat genom erfarenhet och fackkunskap. Det är kunskap som inte har forskats kring eller som inte finns nedskrivet någonstans. Det är tillåtet och rentav rekommendabelt att man använder sig av denna kunskap. Det gör verksamheten mer nyanserat och hjälper att analysera informationen på rätt sätt. Det viktigaste är ändå att komma ihåg att för att arbetet ska vara etiskt hållbart, måste alla beslut motiveras rationellt.

En kompetent yrkesperson försöker se saker ur ett vidare perspektiv och deltar i dialogen med unga i sin yrkesroll. I ett kvalitativt rusmedelsförebyggande arbete är perspektivet alltid det professionella, inte t.ex. föräldrarnas. Även en frivillig aktör kan ha en yrkesroll, eftersom människor som jobbar med rusmedelsfrågor ofta har olika yrkeskompetenser och ett brett kunnande.

En professionell aktör kommer inte med egna känsloladdade berättelser utan fokuserar på målgruppens behov och de mål som ställts upp för arbetet. En professionell aktör visar också genom sitt eget uppförande och agerande att man är värt det förtroende och den respekt som uppgiften kräver. Var och en måste bedöma sin egen kompetens och dess omfattning då man åtar sig uppdraget. På samma sätt bör man visa respekt för

den sakkunskap som representanter för andra yrkesgrupper har. Om man känner att den egna kompetensen inte räcker till, bör man med tanke på den ungas bästa be om hjälp. Det mångprofessionella samarbetet är viktigt. Ibland konfronteras man med sådana saker i arbetet som man inte ensam kan bära ansvar för. Man får t.ex. veta och höra saker som omfattas av barnskyddslagen (13.4.2007/417). Barnskyddslagen förpliktar att göra en barnskyddsanmälan när barnets bästa kräver det. Lagen gäller de flesta som arbetar med unga. Den egna verksamhetens motiv och mål bör begrundas noga ur ett etiskt perspektiv i situationer där den unga öppnar sig och berättar om saker som faller under anmälningskyldigheten eller barnskyddslagen. Inom det förebyggande arbetet är ansvaret förknippat med de normer som definierar ansvaret, t.ex. lagstiftningen. Det arbete som görs i skolmiljöer kan jämföras med normer som finns för läraryrket (se OAJ 2012).

En professionell aktör har rätt att bli behandlad på ett rättvist och hederligt sätt. En professionell aktör är inte förpliktad att t.ex. berätta om sina alkoholvanor. Det är med andra ord fråga om ett professionellt arbete. Det bygger inte på en enskild anställds egna erfarenheter som t.ex. förälder eller hans eller hennes bruk av alkohol. I stället är man intresserad av den ungas känslor, erfarenheter, tankar och attityder. Det viktiga är att fundera på vad som är rätt eller fel, vilken självbestämmanderätt har man över sin egen kropp, hurdana kompisrelationer man har och varför alkohol eller tobak är så viktigt för vissa människor medan helt ointressanta för andra. Målet och målgruppen i det förebyggande arbetet är unga och deras behov.

Rusmedelsförebyggande genom delaktighet

Tomi Kiilakoski (2010, 146) skriver att ”det att man räknar med människors livssituation och lyfter fram deras aktörskap, gör dem till subjekt; det är det som skiljer riktig undervisning från utfordring, lagring av tillgångar och instoppande av kunskap”. En av de viktigaste sakerna med rusmedelsförebyggandet är att beakta unga och göra dem delaktiga. Delaktighet av-

ser här att man tar unga med i planeringen och genomförandet av det förebyggande arbetet som aktiva aktörer och informanter – inte bara som mottagare. På det sättet blir arbetet personligt och har effekt. De unga ska få sin röst hörd, möjlighet att uttrycka sig och föra fram sina tankar. Enligt Herranen (2009) upplever unga ofta att det rusmedelsförebyggande arbetet är frustrerande, dels tråkigt och bara upprepar samma gamla sanningar. Man kunde kanske undvika detta genom att ta unga med att fundera på hur den förebyggande verksamheten bör genomföras.

Det är viktigt att försöka skapa en miljö som möjliggör delaktighet, en miljö där interaktionen mellan läraren och eleven är jämbördig (Ali-Melkkilä 2009, 138). Att möjliggöra delaktighet förutsätter att läraren är beredd att samarbeta med unga och stark nog att ge dem möjlighet att framföra sina tankar. Om unga engageras och tas med i planeringen och själva arbetet, måste de också ha en genuin möjlighet att påverka (trots att den vuxna ändå har den slutgiltiga beslutanderätten). Unga har rätt att bli hörda i saker som berör dem. I rusmedelsfrågor har de ofta mycket att tycka till. Deras erfarenheter är inte bara personliga erfarenheter av rusmedel utan även erfarenheter från närmiljön och vardagen som de lever i. Genom att involvera unga får man viktig information om vilka är de problem som man bör arbeta med och hur rusmedelsfrågorna ska behandlas för att budskapet ska nå målgruppen.

Man kan vara delaktig successivt, i etapper. Unga kan delta i planeringen redan då första initiativet läggs fram eller komma med först i slutskedet. Det mest centrala är ändå att de har en aktiv roll i det förebyggande arbetet, vilket är viktigt då man jämför rusmedelsfostran och -upplysning med varandra. Fostran handlar om interaktiva och övergripande möten medan upplysning är ensidig informationsspridning.

Rusmedelsfostran med respekt för unga

I sin bok *Miten puhua huumeista* (2002) skriver Markku Soikkeli om propaganda och indoktrinering i rusmedelsförebyggande arbete. Propaganda handlar om att man försöker påverka attityder och beteende genom att bjuda på halvsanningar, dvs. sådan information som är gynnsam för av-

sändaren. Att styra unga att tänka på ett visst sätt utan att tänka själv är propaganda i dess värsta form. Tendentiös information som ges av en auktoritet (en expert i en grupsituation onekligen är en sådan) är alltid propaganda trots att syftet kanske är bra. Förenklat och ensidigt rusmedelsförebyggande arbete utvecklar inte de ungas färdigheter att tänka medvetet – något som anses vara ett viktigt mål i det förebyggande arbetet med unga. (Soikkeli 2002, 56–58.) Propaganda bygger på myter och känslor på ett sätt som i sista hand styr unga bort från saker som är viktiga för dem (Puolimatka 1997, 355; Soikkeli 2002, 56). Indoktrinering handlar i sin tur om att t.ex. innehållet i det rusmedelsförebyggande arbetet skyfflas över till unga utan att de själva har möjlighet att bedöma innehållets kvalitet. Kiilakoski (2010, 146) beskriver indoktrineringens intåg med att ”den har stängt dörrar och inskränkt människans frihet medan fostran i sin tur befriar och öppnar dörrar”. En rusmedelsfostran som bygger på tanken ”till vilket pris som helst” är inte etiskt hållbart utan manipulerande. En oetisk rusmedelsfostran minskar förtroendet och interaktionen mellan människor. Den har en negativ inverkan på kommunikationen mellan människor, som ju borde vara en av stöttepelarna i rusmedelsfostran (Puolimatka 1997, 228). Som en motvikt till detta främjar den pedagogiska undervisningen en mångsidig utveckling av elevens personlighet och stöder den ungas utveckling till en självständigt tänkande varelse. Det handlar alltså i grund och botten om hur det förebyggande arbetet är upplagt, inte så mycket om vad man lär.

Att skrämman den unga med vad som kan komma att hända om man prövar på alkohol eller andra rusmedel utan att man fäster uppmärksamhet vid den ungas utvecklingsfas kan leda till att den unga börjar känna oro för sitt eget och sina närmastes välmående. Det förebyggande arbetet ska inte ge upphov till sådana ångestkänslor. Alla de som arbetar med förebyggande arbete ska visa respekt för individens integritet, personliga livsvärden och livssituation. I synnerhet om målgruppen utgörs av minderåriga eller även lågstadielever, är det inte önskvärd att måla upp hotbilder om missbrukare eller grymma livsöden.

För att unga ska bli bemötta som de är, är det viktigt att den som arbetar med rusmedelsfrågor lär sig att identifiera sina attityder, fördomar och

stereotypa föreställningar som kan påverka utförandet av arbetet (Juujärvi, Myyry ja Pessa 2007, 98–99). Man behöver inte skaka av sig sin personlighet eller sina värderingar, men det är viktigt att bli medveten om sådana saker som kan göra situationen ofördelaktig för den unga. När man blir medveten om det, kan man lättare ta sig över fallgroparna. Man accepterar också att ett gott liv och medlen för att nå dit kan för en ung person innebära någonting helt annat än för en själv. Trots det försöker man finna en gemensam syn – utan tvångsmatning – på vad rusmedelsförebyggandet egentligen handlar om (Maunu 2012, 48).

Slutord

Avsikten med de etiska principer som har presenterats i denna artikel gällande rusmedelsförebyggande arbete med minderåriga är att fungera som ett slags vägskäl i fråga om arbetets etiska aspekter. Ett viktigt steg mot ett etiskt förebyggande rusmedelsarbete, torde vara att man överhuvudtaget tänker på saken. Det visar att det hur man tacklar dessa frågor har betydelse och att man vill fästa uppmärksamhet vid att verksamheten så mycket som möjligt utgår från ungas behov. Alla de som jobbar med rusmedelsförebyggande verksamhet har sina egna funderingar och skapar sina egna etiska riktlinjer som är i linje med det egna arbetet och den egna bakgrunden. Det etiska kan ta sig uttryck i små detaljer, t.ex. hur vi talar med unga, hur vi förhåller oss till deras tankar eller hur vi engagerar dem. Små gärningar, men i det långa loppet kan de göra stor skillnad och skapa rätt attityd.

Referenser

Ali-Melkkilä, Sirpa 2010. Ehkäisevää päihdetyötä eli kansalaiseksi kasvatamista osallisuuden kautta. Teoksessa Yhteisöllisiä näkökulmia nuorten ehkäisevään päihdetyöhön. Kylmäkoski, M., Pylkkänen, Sanna & Viitanen, Reijo (toim.) Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK, 132–142.

Herranen, Jatta 2010. Toisin tekemisen paikka? Ehkäisevää päihdetyötä nuorten silmin. Teoksessa Yhteisöllisiä näkökulmia nuorten ehkäisevään päihdetyöhön. Kylmäkoski, Merja & Pylkkänen, Sanna & Viitanen, Reijo (toim.) Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK, 26–44.

Juujärvi, Soile & Myyry, Liisa & Pessa, Kaija 2007. Eettinen herkkyys ammatillisessa toiminnassa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi

Kiilakoski, Tomi 2010. Korkatut pullot, pirun kusi ja alkoholistien maksat. Luonnostelmia osallistavaan päihdekasvatukseen. Teoksessa Yhteisöllisiä näkökulmia nuorten ehkäisevään päihdetyöhön. Kylmäkoski, Merja & Pylkkänen, Sanna & Viitanen, Reijo (toim.). Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu – HUMAK, 143–161.

Barnskyddslagen 13.4.2007/417

Maunu, Antti 2012. Ryyppämällä ryhmäksi? Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja nuorten aikuisten juomiskulttuureihin. Helsinki: Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry.

Preventiimi 2012. Viitattu 20.6.2012.
<http://www.preventiimi.fi/mika-preventiimi>.

Puolimatka, Tapio 1997. Opetusta vai indoktrinaatiota. Valistus ja manipulaatio opetuksessa. Tampere: Kirjayhtymä.

Pylkkänen, Sanna & Viitanen, Reijo & Vuohelainen, Elsi 2009. Mitä on nuorisovalvontaan ehkäisevä päihdetyö? Laadukkaan päihdekasvatuksen tukimateriaali. Preventiimi – nuorisovalvontaan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus. Humanistinen ammattikorkeakoulu sarja C. Oppimateriaaleja.

Salasuo, Mikko 2011. Vaikuttamisen keinot. Teoksessa Se toimii sittenkin – Kuinka päihdevalituksesta saa selvää. Soikkeli, Markku & Salasuo,

Mikko & Puuronen, Anne & Piispa, Matti. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.

Soikkeli, Markku 2002. Miten puhua huumeista. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskus Stakes. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY.

Thorsen, Tom & Anderson, Thomas 2000. Upplysning och undervisning – begränsar den alkohol- och narkotikaproblemen? Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning CAN.

THL 2012 Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Neuvoa antavat. Ehkäisevän päihdetyön eettiset periaatteet. Viitattu 23.5.2012.
http://www.thl.fi/fi_FI/web/neuvoa-antavat-fi/ehkaisevan-paihde-tyon-eet-tiset-periaatteet

OAJ 2012. Opettajan ammattietiikka ja eettiset periaatteet. Viitattu 21.5.2012.
http://www.oaj.fi/portal/page?_pageid=515,447767&_dad=portal&_schema=PORTAL-

Publicerad i Inkinen Ari, Kokkonen Jarmo ja Ruuska Virpi (ed.) *Selvää synergiaa - eettisesti kantavaa päihdekasvatusta*. Helsingin NMKY, Kirkko- ja seurakuntien yhteinen nuorisoyhteistyökeskus, Preventiimi - nuorisoyhteistyön ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus. Humanistinen ammattikorkeakoulu Sarja C 33. 2012 http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/humak_selvaa_synergiaa_verkko.pdf

Antti Maunu

Grundvalarna i förebyggande arbete: sammanhållning, grupper och social tillit

Det förebyggande arbetssättet har blivit ett viktigt och kraftfullt verktyg i rusmedelsförebyggande arbete och arbete med mental hälsa under 2000-talet. Orsakerna bakom det är såväl mänskliga som ekonomisk-administrativa. Ur det mänskliga perspektivet är det alltid bättre att försöka mota problemen i grind än att hjälpa människor först när problemen blivit oöverkomliga. Dessutom är reparativa tjänster tunga även för de som står för notan. Exempelvis uppgick vårdkostnaderna för barn som var placerade utanför hemmet till 620 miljoner euro år 2010 (Heinonen ym. 2012, 7–8). Det är dubbelt så mycket som år 2004 och ungefär lika mycket som kostnaderna för hela gymnasie- eller polisväsendet. För samma summa som ett barn i institutionsvård kostar varje år kunde man ordna till exempel sju år av intensiv familjeterapi eller 3 000 timmar hemtjänst (mt. 34). Samma logik gäller även för mentalvårds- och rusmedelsförebyggande arbete. Att förebygga problem är ett bättre och billigare alternativ jämfört med att försöka åtgärda problem som redan uppstått och hunnit bli svåra.

Men vad är förebyggande arbete egentligen? Jag utgår i min artikel från tanken att förebyggande arbete som är bra och kraftfullt fokuserar inte för mycket på synliga och påtagliga problem. Visserligen måste man förstå dessa problem och deras natur, men ännu viktigare är att förstå de osynliga orsakerna bakom problemen. Endast på det sättet kan man påverka orsakerna direkt och mota dem i grind innan de utvecklas till kriser.

I denna artikel kommer jag att fokusera i synnerhet på de sociala faktorer som ligger bakom missbruks- och mentalvårdsproblem. Enligt min mening är den största orsaken till dessa problem att människan saknar el-

ler har saknat ett klart, starkt och belönande socialt sammanhang i sin vardag. Det kan ge upphov till svaga eller negativa sociala emotioner som sätter sin prägel på individens tankar, handlingar, självuppfattning och mänskliga relationer. Ett sådant socialt landskap utsätter individen för aliehandla problem, risk- och avvikande beteende, utanförskap osv.

Det viktigaste med att förebygga problem att se till att alla har möjlighet att ta del av goda, bekräftande och belönande grupper och gemenskaper. Det ger en omedelbar positiv effekt som är viktigt med tanke på vår hälsa och välbefinnande. Men ännu viktigare är att goda och bekräftande grupper ger sina medlemmar färdighet att agera självständigt så att de även senare kan söka sig till andra belönande grupper, vara med i dem och upprätthålla dem.

Sammanhållning, hälsa och välbefinnande

Inom socialvetenskapen har man under de senaste tjugo åren talat en hel del om sammanhållning – eller socialt kapital som det också heter – och dess hälsofrämjande effekter. I många undersökningar har konstaterats att känslan av sammanhållning och sammanhang förlänger livslängden och minskar förekomsten av sjukdomar oberoende av ålder, kön, utbildning eller levnadsförhållanden. Den ger oss en känsla av bättre upplevd hälsa. Den förstärker vår självkänsla och förbättrar vår självuppfattning. (T.ex. Hyypä 2002; Ferlander 2007; D’Hombres m.m. 2010.) Dessutom har hög sammanhållning konstaterats korrelera med bättre skolprestationer och -trivsel samt effektivare studier. Ett gott socialt klimat gör skolgången och studierna lättare, trevligare och effektivare. (Salmela-Aro 2011; Martinez 2001.)

Ur det här perspektivet kan man alltså konstatera att sammanhållning är en viktig faktor och komponent också när det gäller att förebygga missbruk och mentala problem. Orsakerna till användning av rusmedel eller mentala problem har ofta samband med bristande sammanhållning. Missbruk eller problem med mental hälsa är oftast förknippade med problem som gäller sociala emotioner och kontrollen av dem. Till exempel mina undersökningar om ungas och unga vuxnas alkoholkonsumtion visar tyd-

ligt att unga dricker för att dela intensiva sociala upplevelser tillsammans. Problembeteende handlar det om när man enbart samlas för att dricka och försöker få sociala upplevelser endast genom att bli berusad. (T.ex. Maunu 2012a och 2012b.) Depression – vår tids folksjukdom – kan ses som en kronisk upplevelse av att man inte är en del av världen utan utomstående, lösryckt och oduglig. Depression kan karaktäriseras som ett stort glapp mellan mig och andra. (T.ex. Huttunen 2009.)

Från sammanhållning till grupper

Slutsatsen av sammanhållningsperspektivet är klar och tydlig när det gäller det praktiska arbetet: starkare sammanhållning är ett effektivt sätt att förebygga rusmedelsproblem och mentala problem. På detta plan är saken i all sin komplexitet ändå ganska enkel. Men två viktiga frågor återstår: vad är sammanhållning för någonting och hur skapas eller förstärks den? Här går meningarna isär mycket mer än när det gäller den hälsofrämjande effekten. Det finns många olika definitioner på vad sammanhållning eller samhörighet är – en del är avviker från, konkurrerar med eller är rentav motstridiga med varandra. (T.ex. Korkiamäki 2013; Ferlander 2007.)

I denna artikel tänker jag inte ge mig in på de olika definitionerna utan försöker hitta en synvinkel som bidrar till att det praktiska förebyggande arbetet blir förståeligt, fungerande och effektivt. Min syn är att det egentligen inte ens finns någon samhörighet eller sammanhållning och därför är det något missvisande att tala om det.

I stället för samhörighet eller sammanhållning finns det bara gemenskaper – eller ännu mer konkret grupper eller sällskap. Människan kan till exempel inte ha ett medvetande eller en sinnesförnimmelse i sig. Vårt medvetande handlar alltid om någonting; och våra förnimmelser är alltid kopplade till en viss sak. På samma sätt handlar samhörighet om att man har en känsla av att man är en del av en grupp och kan lita på just den gruppen. Bristen på samhörighet handlar om att interaktionen inom gruppen inte fungerar eller att det inte finns några bra grupper att ansluta sig till. Ur det här perspektivet handlar samhörighet om vardaglig interaktion som sker i vanliga grupper – i skolklasser, i familjer, bland kompi-

sar och i arbetsgemenskaper. När man ser på saken ur detta perspektiv, är frågeställningarna mycket mer konkreta och lättlösta jämfört med att samhörighet uppfattas som någonting abstrakt, ett begreppsligt uttryck, som man inte riktigt får ett grepp om. Följande citat beskriver hur en dålig grupp fungerar – alltså hur det är när samhörighet lyser med sin frånvaro.

Jag kommer ihåg att jag ibland har upplevt misstro och bristande uppskattning i min arbetsgemenskap. Sådana stunder jag har tappat arbetslusten och gnistan helt. Jag har aktivt försökt undvika vissa personer som visat misstro mot mig. Till sist har blotta tanken om att bli tvungen att möta en viss surpappa känts betungande. Jobbet har blivit motbjudande och det har känts svårare och svårare att ta sig upp ur sängen på morgonen. (Heikkinen & Huttunen R. 2002, 278.)

Ovan beskrivs en dålig arbetsgemenskap som har att göra med ställets sociala klimat. I en dålig arbetsgemenskap är stämningen kall, sur och nedslående, vilket tär på medlemmarnas självkänsla och funktionsförmåga. På samma sätt fungerar nedslående familj-, skol- eller studiegemenskaper. Om detta pågår länge, blir man utsatt för hälso-, mentala och rusmedelsproblem. Ingen orkar med sådant en längre tid. Antingen blir man sjuk eller börjar söka efter kompensation från en annan gemenskap eller någonting som är mera belönande. I den finländska kulturen är alkohol ofta en skenbart lätt men i det långa loppet falsk tröst i dylika situationer. I vårt moderna samhälle är det också typiskt att individer som lever i sådana miljöer som beskrivs ovan diagnosticeras som deprimerade och behandlas med kemiska medel trots att det egentliga problemet är det sociala klimatet. I sådana här situationer hamnar man lätt på den reparativa sidan utan att man kan eller vill utnyttja de möjligheter som finns inom det förebyggande arbetet. Lyckligtvis har personen i citatet ovan också positiva erfarenheter:

Men jag har också varit i arbetsgemenskaper där man har litat på mig och trott att jag kan. Det har lett till att jag ännu starkare har känt att jag vill göra mitt jobb så bra som möjligt. I bästa fall har erkänslan lett till att arbetet har belönat mig. Det har blivit ett sant nöje. Tillsammans har vi åstadkommit någonting mera och någonting mer kvalitativt än var och en för sig skulle ha gjort. (Mt. 278.)

En god arbetsgemenskap handlar om att vi erkänner och uppskattar andra och deras arbetsinsats. Detta skapar en positiv spiral: människorna blomstrar och arbetet går som på räls – vilket i sin tur ger anledning till ett ännu större förtroende och en ännu större erkänsla. Det är viktigt att notera att erkänsla är ömsesidigt: det både ges och fås. Uppskattning eller bristen på den handlar även i exemplen ovan om ömsesidighet. Det gäller såväl berättaren själv som andra medlemmar i gemenskapen. (Mt.278.) Detta är vad samhörighet är i praktiken: uppskattande och belönande interaktion i en god och välfungerande grupp. Det spelar ingen roll var gruppen befinner sig. Det kan ske t.ex. på arbetsplatsen, i skolan, i hemmet eller inom ramen för gemensam hobbyverksamhet. Det viktigaste är att gruppen fungerar.

Sammanhållning handlar om social tillit

I goda och välfungerande grupper finns även någonting som kunde kallas för social tillit. Social tillit handlar om inbyggd respekt och erkänsla – en känsla av att ”andra bryr sig om mig och jag har betydelse”. Social tillit definierar hur en människa tror att andra människor och den omkringliggande världen förhåller sig till honom/henne.

Om tilliten är låg, tänker människan att andra ändå bara försöker utnyttja honom/henne. Människan tror att det ligger någonting skumt bakom allt. När sinnesstämningen är sådan, filtrerar man ut endast de saker som står i linje med ens förutfattade meningar eller dåliga erfarenheter. Detta leder till en ond cirkel som gör den sociala tilliten ännu svagare. (Kortteinen & Elovainio 2012.)

Om tilliten däremot är hög, tänker människan att världen är ett bra ställe och man trivs inom de ramar som finns. En människa som har mycket social tillit tror att andra vill väl och att det är möjligt att påverka människor och saker runt omkring. Det kan förvandlas till en självuppfyllande profetia. Om man möts av goda sociala upplevelser, ökar den sociala tilliten, vilket i sin tur ger bättre färdigheter att i framtiden delta i olika belönande sociala situationer. (Kortteinen & Elovainio 2012.)

Detta är logiken bakom påståendet att samhörighet och sammanhållning i praktiken bidrar till bättre hälsa och välbefinnande samt förebygger missbruk och mentala problem. En miljö som skapar social tillit gör att krafter som stärker kropp och själ sätts igång. Dessutom ger den färdigheter att skapa och upprätthålla goda grupper även i framtiden. Eller omvänt: om det inte finns social tillit i livsmiljön, löper man risk för att på sätt eller annat bli handikappad. Samtidigt blir ens möjligheter att senare verka fullt ut i goda och belönande sociala miljöer sämre. (Rimpelä 2013.)

Social tillit och delaktighet

Social tillit hör inte bara psykologin eller det sociala arbetet till. Undersökningarna visar att den har en stark koppling även till politisk aktivitet och förtroende mot samhällsrelaterade institutioner (Myllyniemi 2012). Om en ung upplever att man ändå blir lurad av världen, varför ska man då försöka påverka den egna livsmiljön via etablerade kanaler i samhället? Studentkårer, studentföreningar, ungdomsfullmäktige, valdeltagande eller annan politisk och organisationsverksamhet är saker som upplevs ointressanta. (se även Kantola & Lauriala 2013).

Det är typiskt att man i sådana situationer har en benägenhet att dra sig ur och ty sig till medel som är farliga eller rentav olagliga. Det är just människor med en mycket svag social tillit som söker sig till kriminella gäng och våldsamma hatiska grupperingar. Dessa grupper erbjuder dem en sista fristad – en grupp där social erkänsla eftersträvas med yttersta medel, eftersom man inte funnit det någon annanstans.

Personer med stark social tillit och starka sociala färdigheter söker sig ofta och har nytta av politiken och andra aktiviteter inom det officiella samhället. Detta är förstås en bra sak för dem själva, men det kan finnas en risk för att det politiska systemet blir snedvridet. Det kan leda till att endast de välbeställdas och lyckligt lottades röst och intressen gör sig gällande i det samhällsrelaterade beslutsfattandet. Detta syns till exempel i röstbeteendet. Valdeltagandet är lägst bland dem som har de sämre ställt, vilket i sin tur har koppling till sociala problem och olika former av kriminalitet. (T.ex. Elo & Rapeli 2008; Rikollisuustilanne 2012.)

Ur den här synvinkeln är det även politiskt och juridiskt viktigt att stärka samhörighet, dvs. social tillit. Det ökar likställdhet, demokrati och inre säkerhet i hela samhället. Även ur den ekonomiska synvinkeln är det klart att starkare social tillit är förnuftigt och lönsamt. När den sociala tilliten stärks bland medborgarna, ger det inbesparingar för social- och hälsovården. Dessutom är det klart att en socialt tillitsfull person arbetar mer effektivt och längre än en kollega med svag social tillit som kämpar med missbruk och mentala problem eller riskerar utanförskap.

Gruppdynamik – nyckeln till framgång

Sammanhållning och social tillit som man lär sig genom deltagande i grupper är entydigt bra. Ibland är man dock oenig om vem som har ansvar för att skapa sammanhållning bland unga. Är det familjen, skolan, samhället eller den unga själv? Eller någon annan? Att tvista om detta är ändå onödigt för svaret är enkelt: var och en är ansvarig för sin egen lott. Föräldrar har ansvar för familjen, personalen i skolan har ansvar för skolans grupper, tränare har ansvar för idrottsföreningar och chefer för sin arbetsgemenskap. Individens uppgift är att för sin del ta hand om sina egna grupper samtidigt som samhällets uppgift är att ordna saker så att varje individ har tillräckliga möjligheter och resurser för det. (Se även Leena Kurkis artikel i denna publikation.)

Ju flera goda grupper man får ta del av, desto starkare blir den sociala tilliten. Om den ungas grupptillhörighet och därmed den sociala tilliten är allmänt svaga, kan redan en god grupp ha avgörande betydelse. Den kan vara just den räddningsplanka som man behöver och som håller en på ytan. På samma sätt kan en dålig grupp vara den sista droppen som får bägaren att rinna över.

Grupper och den social tillit som uppstår i dem handlar inte om ett externt öde eller våra medfödda egenskaper utan val som vi själva gör. Vi växer in i dem och vi lär oss av dem varje dag. Inlärningsprocessen är livslång. Vi växer även in i avsaknaden av gemenskap och tillit. (Rimpelä 2013.) Därför är det oerhört viktigt att stöda olika goda grupper och soci-

ala färdigheter hos våra unga. Det är en av de mest lönsamma investeringarna vi kan göra för Finland på 2010-talet.

Referenser

D’Hombres, B., Rocco, L. Suhrcke, M. & Mckee M. 2010. Does Social Capital Determine Health? Evidence From Eight Transition Countries. *Health Economics* 19 (1), 56–74.

Elo, Kimmo & Rapeli, Lauri 2008. Suomalaisten politiikkatietämys. Helsinki: Oikeusministeriö.

Ferlander, Sara 2007. The Importance of Different Forms of Social Capital for Health. *Acta Sociologica* 50 (2), 115–128.

Heikkinen, Hannu L.T. & Huttunen, Rauno 2002. ”Huomaa minut, arvosta minua!” Opetus tunnustuksen dialektiikkana. Teoksessa Sallila, Pekka & Malinen, Anita (toim.) Opettajuus muutoksessa. Aikuiskasvatuksen 43. vuosikirja. Helsinki: Kansanvalistusseura.

Heinonen, Hanna & Väisänen, Antti & Hipp, Tiia 2012. Miten lastensuojelun kustannukset kertyvät? Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Huttunen, Matti O. 2009. Suru ja masennus. *Duodecim* 125 (16), 1769–1770.

Hyyppä, Markku T. 2002. Elinvoimaa yhteisöstä. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Jyväskylä: PS-kustannus.

Kantola, Matleena & Lauriala, Karoliina 2013. ”Mun mielestä tää pitäis julkasta jonnekin.” Ammattiin opiskelevien ryhmäkeskusteluja osallisuudesta ja vaikuttamisesta. Helsinki: Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry.

Korkiamäki, Riikka 2013. Kaveria ei jätetä! Sosiaalinen pääoma nuorten vertaissuhteissa. Tampere: Tampereen yliopisto.

Kortteinen, Matti & Elovainio, Marko 2012. Millä tavoin huono-osaisuus periytyy? Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.) Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisoasiain neuvottelukunta.

Martinez, Paul 2001. Improving student retention and achievement. What do we know and what do we need to find out? London: Learning and Skills Development Agency.

Maunu, Antti 2012a. Ryyppäämällä ryhmäksi. Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja nuorten aikuisten juomiskulttuureihin. Helsinki: Ehkäisevä päihdetyö EHYT ry.

Maunu, Antti 2012b. Miksi Jesse ja Jenna juovat? Nuoret aikuiset ehkäisevän päihdetyön kohderyhmänä. Teoksessa Inkinen, Ari, Kokkonen, Jarmo & Ruuska, Virpi (toim.): Selvää synergiaa. Eettisesti kantavaa päihdekasvatusta. Helsinki: Preventiimi ja Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Myllyniemi, Sami (toim.) 2012. Monipolvinen hyvinvointi. Nuorisobarometri 2012. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö, Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisoasiain neuvottelukunta.

Rikollisuustilanne 2012. Rikollisuus ja seuraamusjärjestelmä tilastojen valossa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Rimpelä, Matti 2013. Kasvatuskaaoksesta yhteiseen ymmärrykseen. Teoksessa Lämsä, Anna-Liisa (toim.). Verkosto vahvaksi. Toimiva vuorovaikutus perheiden kanssa. Jyväskylä: PS-kustannus.

Salmela-Aro, Katariina 2011. Mikä nuoria liikuttaa? Uupumuksesta intoon. Tieteessä tapahtuu 29 (4-5): 3-6.

Publicerad i Mari Tapio ja Tarja Kuula (red.) *Selkenevää, myötätuulta - ehkäisevä päihde- ja mielenterveystyö nuorisoalalla*. Humanistinen ammattikorkeakoulu Sarja C, Oppimateriaaleja 36, 2013.

http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/humak_selkenevaa_myotatuulta_verkko2_2.pdf

Petra Pohjonen

Bondförnuft och öppen diskussion – alla kan förebygga

Informationen rör sig allt snabbare och lättare, vilket kan göra fostrarna förbryllade ibland. När ungdomar har tillgång till en mängd internationella forskningar, artiklar, berättelser och diskussioner om rusmedel, kan de traditionella argumenten mot användning av rusmedel – t.ex. att det är illegalt eller leder till förtida död – kännas något ihåliga. Att debattera om alkohol och droger kan verka till och med avskräckande för vuxna om de har emot sig en grupp välberedda unga som är beredda att sänka sin motståndare med ett tungt artilleri av argument. Alla vetenskapliga eller mindre vetenskapliga rön som unga presenterar kan inte ens verifieras med detsamma – för att inte tala om deras tillförlitlighet.

Om man försöker smita undan ett ämne som upplevs som svårt och krångligt, tar man lätt till ersättande lösningar. Man kallar in en utomstående expert, ersätter diskussion med en film om temat, ordnar ett evenemang kring temat med hjälp av en utomstående arrangör eller överlåter ansvaret till en student eller praktikant. Om dessa ovan nämnda metoder genomförs väl, kan de i bästa fall vara ett bra och användbart extra tillskott till det förebyggande arbete som sker i vardagen. Som självständiga helheter räcker de dock inte och är inte heller tillräckligt resultatorienterade.

Till exempel Music Against Drugs r.f. och Eccu Research har tillsammans gjort undersökningar (2011) som klart visar att barn och unga helst vill diskutera rusmedelsrelaterade frågor med de vuxna som de också för övrigt umgås med i vardagen. Sådana vuxna är t.ex. lärare och föräldrar. Ett långsiktigt förebyggande arbete som leds av en nära vuxen i vardagen ger bästa resultat. Ingen utomstående aktör – inte ens den bästa – kan ha samma specifika kunskap om målgruppen, samma förtroendefulla relation, möjlighet att återkomma till ämnet senare eller känslighet att reagera i vardagen just då när temat kommer upp till diskussion.

Frivilliga i rusmedelsförebyggande arbete

YAD Youth Against Drugs rf är en förening för preventivt drogarbete. Största delen av dess arbete bygger på frivilligarbete enligt principen ”från unga till unga”. I praktiken innebär detta att medverkarna ofta saknar utbildning som ger färdighet att arbeta med unga och den erfarenhet och auktoritet som kommer med åldern. Däremot har alla YAD rf:s frivilliga gått föreningens egen utbildning utifrån den typ av frivilligarbete som de själva valt att fokusera på.

Det finns två olika utbildningar som ger färdighet att jobba med unga kring rusmedelsfrågor. Den ena handlar om arbete under olika evenemang och festivaler för barn och unga vuxna. För det mesta handlar det om korta diskussioner på ad hoc-basis kring rusmedel. Den andra handlar om rusmedelsfostran för unga och grupper av unga. I det första fallet är det besökarna själva som tar initiativet och visar intresse. Ungdomarnas ålder, bakgrund, hemort och attityder mot alkohol och andra rusmedel kan variera rätt mycket beroende på i vilket sammanhang man möter dessa ungdomar. Diskussionerna är dynamiska och sker alltid på de ungas villkor. Diskussionerna handlar ofta om attityder mot och åsikter om rusmedel, men ibland diskuteras även fakta kring ämnet. Det förebyggande arbetet med grupper är ofta mer fokuserat, man har reserverat mera tid för det och diskussionerna förs i lugnare miljöer, vilket gör det möjligt att använda en mångsidigare verktygslåda jämfört med möten ute på fältet. I båda fallen är grundidén ändå densamma: en så interaktiv och tankeväckande diskussion som möjligt med unga om rusmedel.

Eftersom utbildningen består av ett begränsat antal timmar och det finns en hel del saker att diskutera, har man inom föreningen varit tvungna att fundera på vad som egentligen är viktigt i det förebyggande arbetet. Ska man satsa på att lära sig om olika droger och deras skadeverkningar, att dela känslofulla historier om beroende och missbruk eller visa en färdig Powerpoint-presentation om rusmedel? Man prövar eller låter bli att pröva på alkohol eller droger inte utifrån substansens eller blandningens förmodade egenskaper – i synnerhet dess skadeverkningar. Det handlar om en större social och kulturell ritual. De ungas val av rusmedel kan nästan jäm-

föras med konsumtionsval; genom att man använder ett visst rusmedel är det möjligt att visa samhörighet med en viss grupp eller underkultur. Det är enkelt att tänka att det i alkoholbruk ofta är fråga om en sorts rit för att bli vuxen eller att röka hasch kan förknippas med en viss livshållning och att i vissa underkulturer är olika partydroger, t.ex. ecstasy och dess surrogat, populära. En del antaganden gällande rusmedel är också kulturellt betingade: både unga och vuxna meddelar att de använder alkohol för att koppla av, ”nollställa” hjärnan och ha kul tillsammans. Samhörighetskänsla behöver dock inte alltid innebära att man använder eller prövar på alkohol eller droger – ibland kan det bara vara fråga om ”sympatisering”.

Antti Maunu (2012) har forskat kring unga vuxnas tolkningar om sina egna och sina jämlikas alkoholvanor. Han indelar de ungas alkoholkultur i olika grupper utifrån socialklassen. Det som ändå är gemensamt för klasserna är att drickandet är socialt betingat och förknippas med vissa gemensamma ritualer som gör att man å ena sidan urskiljer sig från andra grupper och å andra sidan ansluter sig till den egna gruppen. (Mt., 98-99; se också Maunus artikel i denna publikation.) I fråga om ungdomar är det i grund och botten ändå ofta fråga om olika behov: behovet att höra till, uttrycka sig själv eller olika funktionella behov såsom avkoppling. Därmed är det viktigt att frivilliga inom det rusmedelsförebyggande arbetet fokuserar på att synliggöra och identifiera dessa behov och att erbjuda olika alternativ för att tillfredsställa dem.

Det här har varit ett klart fokusområde då man planerade utbildningen. Grundläggande fakta om narkotika är någonting som förstås behandlas under utbildningen, men i stället för detaljerad information om olika droger har man haft fokus på det hur man tillsammans med unga kan diskutera droger på ett bra och stimulerande sätt och hur man får unga att iaktta och ifrågasätta sina tankar och verksamhetsmodeller som ofta är kulturellt betingade och tas som självklarheter. Dessutom har man funderat på hur man kunde erbjuda unga upplevelser och en känsla av sammanhang utan rusmedel. I YAD rf:s fall har man försökt skapa upplevelser och en gemenskapskänsla genom att ordna utfärder, gemensamma aktiviteter och övningar. Då vi upplever någonting fint, sker det på det känslomässiga planet. Det behöver inte alltid vara fråga om en extrem sport eller annat

liknande som kräver långsiktig planering. Att baka t.ex. kanelbullar tillsammans kan vara precis lika givande.

Hellre diskussion än tvång

Öppen diskussion har ansetts vara det bästa sättet att få unga att tänka till. I en öppen dialog har deltagarna möjlighet att vara av olika meningar. En respektfull och ömsesidig dialog är också ett bra sätt att fila på sina argument. Enligt forskning kring rusmedelsförebyggande arbete är det viktigare att träna de sociala färdigheterna än att ge traditionell alkohol- eller drogupplysning. (Soikkeli ja Warsell 2013, 38). I det rusmedelsförebyggandet med barn har man ofta poängterat vikten av att man måste lära säga ”nej”, men barn och unga nöjer sig inte med att lära sig färdiga svar. Det behövs flera alternativ, motiveringar och synvinklar bland vilka unga väljer sin egen linje och ståndpunkt. Det betyder ändå inte att den vuxna inte skulle kunna presentera och motivera sin ståndpunkt klart och tydligt. Ibland kan det vara bra att göra en liten övning eller tillämpa någon annan funktionell metod tillsammans med ungdomar för att få igång diskussionen. På det sättet är det naturligare att ta upp temat samtidigt som diskussionsklimatet blir rätt. De olika metoderna – t.ex. kortövningar, lekar, uppgifter eller dramaövningar – bör ändå ses som medel på vägen till det slutgiltiga målet, dvs. diskussion.

Tanken om att det rusmedelsförebyggande arbetet är svårt och besvärligt försvinner då man utelämnar ordet ”rusmedel” och i stället utgår från tanken att det är fråga om en alldeles vanlig diskussion med ungdomar. Man behöver inte vara expert på allt och man behöver inte själv ha upplevt saker för att kunna diskutera. Ofta anses ändå just expertis och egna erfarenheter beskriva en lyckad diskussion om rusmedel. Oerfarenhet upplevs som en nackdel och de som har egna erfarenheter är skenheliga. Att röra sig i gränssnittet mellan det personliga och det allmängiltiga upplevs också utmanande. Av någon anledning präglar detta förhållningssätt inte t.ex. sexualfostran. Man kan diskutera sexuella minoriteter, säker sex eller könssjukdomar med ungdomar utan att ha personlig erfarenhet av dem. En expert i sexualfostran förväntas inte heller själv ha testat alla sexual-

la uttrycksformer. Kunde samma handlingsmodell tillämpas även när det gäller rusmedelsfrågor?

Känsloladdade skräckhistorier och tragiska livsöden upplevs ofta som det mest effektiva sättet att förebygga missbruk. Dessa historier får känslorna att svalla och fastnar lätt i minnet, men ger en ganska ensidig bild av verkligheten. Tragedier och skräckhistorier har nästan alltid samband med långvarigt missbruk och allvarligt missbruksberoende medan ungas bruk av alkohol eller droger är mer tillfälligt eller spontant. Därmed kan det vara svårt att hitta beröringspunkter med dessa skräckexempel. Påståenden i stil med ”det räcker med *en gång för att fastna i ett missbruk*” kan ofta vara vilseledande samtidigt som de kan tära på trovärdigheten i rusmedelsförebyggandet. *Ungdomar kan redan ha skaffat sig livserfarenhet som avfärdar de mest tillspetsade påståendena som falska. Ett allvarligt beroende är ofta summan av flera faktorer och att reducera det till bara en oundviklig konsekvens av narkotikamissbruk ger unga felaktig information om såväl hela missbruksproblematiken som narkotika. Också inom forskningen kring rusmedelsförebyggande arbete har man kommit fram till samma slutsats och konstaterat att s.k. chockbehandling inte fungerar* (Soikkeli ja Warsell 2013, 41).

Media skapar vår bild av verkligheten – betydelsen av medieläskunnighet

Rusmedels- och missbruksdiskussion handlar ofta mera om attityder och olika åsikter, men ibland behövs det också fakta och forskning. I sådana situationer är informationssökning och medieläskunnighet ofta viktigare än fakta som man lärt sig innantill. Att bedöma informationens tillförlitlighet är en färdighet som man kan öva tillsammans med de unga t.ex. genom att följa med nyheterna om temat. Vilka källor har man använt? Vad är det som inte berättas? Om möjligt, vore det bra att alltid försöka leta fram den ursprungliga källan i stället för att bara nöja sig med kvällspressens sensationslystna sammandrag. Det kan vara svårt att bedöma tillförlitligheten av olika rusmedelsrelaterade webbplatser endast utifrån webbplatsens utseende. Visuellt fina sidor kan ha blygsamt innehåll medan till synes mindre proffsiga sidor kan innehålla nyttiga forskningsreferat. Det lönar sig

att lägga ner lite tid och kontrollera t.ex. vem som publicerar eller finansierar webbsidorna, när de har uppdaterats senast eller om det finns länkar till ursprungliga forskningar.

Ett sätt att lära känna olika typer av missbruk och i synnerhet bruk av rusmedel är att gå in på missbrukarnas egna diskussionsforum eller bloggar på webben. Då är det dock viktigt att minnas att en människas eller några människors subjektiva upplevelse inte alltid kan generaliseras på den stora massan, men som kompletterande material passar den fint. Till exempel A-klinikstiftelsen upprätthåller Sauna-diskussionsforumet där man kan följa med de diskussioner, tankar, kamratstöd, riskinformation och vardagliga realiteter som drogmissbrukarna delar med sig. Samtidigt får man ett annat perspektiv till den stereotypa och ensidiga bilden av ”knarkare” som median och underhållningsindustrin gärna visar. På forumet finns nämligen människor från alla sociala skikt och yrkesgrupper och med olika livsåskådningar, familjebakgrunder och klädstilar.

Medieläskunnighet är viktigt för media har makt. År 2012 lät inrikesministeriet göra en enkät om finländarnas rädslor. I undersökningen deltog mer än 1 200 finländare i olika åldrar som via e-post fick berätta om vad de var mest rädda för. I samtliga åldergrupper upplevde man de ungas utanförskap som ett allvarligt hot. Utanförskap och att motarbeta det är någonting som har varit mycket framme i median och politiken under de senaste decennierna. Det finns fortfarande en del människor som inte vet vad termen egentligen står för, men att saken är exceptionellt allvarlig är någonting som alla tycks vara helt eniga om. Enligt Rättspolitiska forskningsinstitutet är rädslan för våld direkt jämförbar med mängden nyhetsrapportering som handlar om våld. Även om antalet våldsbrott minskar, ökar den upplevda rädslan för våld om rapporteringen fortsätter och skapar rubriker (Smole och Kemppe 2003, 225-226). I YAD rf:s Dance-wise-projektets narkotikakartläggningar (2009-12) har sådana droger som crack och heroin ofta klassats som allra farligaste droger, men förekomsten av dessa droger har i synnerhet tidigare varit ganska marginell i Finland. I amerikanska filmer och serier framställs crack och heroin som mycket populära bland de mindre lyckligt lottade i samhället. Sensationslystna rubriker och underhållningsindustrin kan alltså lyfta fram även sådana hotbil-

der som i de flesta fallen inte materialiseras i finländarnas vardag. Tobak och alkohol orsakar däremot betydande problem, men de har blivit så vardagliga företeelser att trots att de orsakar mycket stor dödlighet och olika olyckor, skapar de inte stora rubriker eller upplevs som hot.

Slutord

Högkvalitativ rusmedelsfostran kräver inte alltid omfattande kunskaper om ämnet eller annan specialkompetens. I grund och botten har professionellt rusmedelsförebyggande samma utgångspunkter som det arbete som görs av utbildade frivilliga: det handlar om mod att föra fram sina egna åsikter och om intresse att diskutera andras. I dessa diskussioner finns det inte vinnare eller förlorare utan poängen är att utbyta åsikter och utmana inrotade synsätt. I diskussioner med unga behöver man inte vara en allvetande informationsbank utan informationssökning och medieläs-kunighet kan kombineras som en del av den helhet som det förebyggande arbetet består av. En nära anhörig kan känna att han eller hon är ute på halt is utan den kunskapsbas som en utbildad missbruksvårdare har. Samtidigt har en nära anhörig andra viktiga fördelar som gör att han eller hon har goda förutsättningar att genomföra arbetet väl. Det att man känner de ungas livssituation och bakgrund gör det möjligt att jobba på ett fokuserat sätt och sätta fokus på det verkliga behovet. Också med tanke på forskning kring rusmedelsförebyggande arbete har detta ansetts vara ett viktigt element för ett lyckat förebyggande arbete mot missbruk (t.ex. Soikkeli ja Warsell 2013, 38). En nära anhörig har möjlighet att ta del i diskussionen i vardagliga situationer när temat spontant kommer upp. En nära anhörig är tillgänglig även när unga senare vill återkomma till ämnet efter att ha tänkt på det själv ett tag.

Det är viktigt att ha ett öppet sinne då man ger sig in på rusmedelsförebyggande arbete. Det är ju unga själva som känner sin egen livssituation, sina tankar och t.ex. det egna kompisgängets bruk av alkohol allra bäst. Genom att lyssna till unga får även vuxna en möjlighet att lära sig nytt, uppdatera sina kunskaper och hitta nya infallsvinklar. Man behöver inte vara ense om allt, en trygg vuxen har mod att stå fast vid sin mening.

På samma sätt är de ungas bedömning om sin egen livssituation och sina egna val alltid högst subjektiv, grundad på den egna livserfarenheten och livssituationen. Ett sätt att kasta nytt ljus på diskussionen är att berätta hur samma situation ser ut utifrån, ur det vuxna perspektivet.

En öppen dialog med den unga innebär inte att man delar eller godkänner allt. De anställda och frivilliga har rätt och skyldighet att skydda sitt eget privatliv. Man behöver t.ex. inte berätta om sina egna alkoholvanor som det inte känns naturligt. På samma sätt kan det i diskussioner komma fram saker som kräver ytterligare utredningar t.ex. på barnskyddsmässiga grunder. Därför ska man försöka undvika situationer där man ger unga sådana tystnadslöften som i praktiken kan vara svåra att hålla.

YAD rf:s frivilliga konsulterar ofta föreningens anställda och erfarna frivilligarbetare i kvistiga situationer och frågor. Detta är fullt tillåtet även för andra som jobbar med unga eller unga vuxna. Ofta kommer de bästa insikterna när man får fundera tillsammans med någon annan. Målen bör vara realistiska. En god diskussion väcker nya tankar och uppmanar unga att delta och uttrycka sin mening. Det är inte meningen att en enskild diskussion om rusmedel eller någon annan förebyggande åtgärd ska leda till helnykterhet eller annan totalförändring. Framgångar och goda praxis får gärna spridas i de egna arbetsgemenskaperna, nätverken och i inofficiella bordsdiskussionerna. Även små tankar eller insikter, idéer som kastats fram under diskussioner och andra vardagliga uppfinningar är värdefulla.

Referenser

Smolej, Mirka & Kemppe, Sari 2003. Väktvaltautisointi ja rikollisuuden pelko. Teoksessa Rikollisuustilanne 2002. Rikollisuus tilastojen valossa. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, julkaisuja nro. 200. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, s. 219-229.

Maunu, Antti 2012. Ryypäämällä ryhmäksi? Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja aikuisten juomiskulttuureihin. Ensimmäinen painos. Ehyt ry. Pori: BrandID Oy kirjapaino.

Soikkeli, Markku & Warsell, Leena (toim.) 2013. Laatutähteä kiertämässä. Ehkäisevän päihdetyön laatukäsikirja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. Tampere: Suomen Yliopistopaino Oy.

Huumetieto ja käyttökyselyt 2009-2012. YAD Youth Against Drugs ry. Dancewise ja Dancewise2 –projektit.

Eccu Re search 2011. Music Against Drugs – kyselytutkimukset yläkoulu-
lulaisille.

Publicerad i Mari Tapio ja Tarja Kuula (ed.) *Selkenevää, myötätuulta - ehkäisevä päihde- ja mielenterveystyö nuorisoalalla*. Humanistinen ammattikorkeakoulu Sarja C, Oppimateriaaleja 36, 2013. http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/humak_selkenevaa_myotatuulta_verkko2_2.pdf

Hanna Hänninen

Förebyggande arbete genom att stöda föräldraskap

Förebyggande rusmedelsarbete definieras som verksamhet som är inriktad på att främja individens hälsa, säkerhet och välbefinnande. Många kommuner har i första hand inriktat det förebyggande arbetet på unga, vilkas välbefinnande man starkt vill påverka. Det handlar bl.a. om att öka de ungas förståelse om de risker som är förknippade med alkohol och droger samt att stärka de skyddande faktorerna. Målet är också att främja de ungas delaktighet, stärka deras egna gemenskaper och genuint lyssna på vad de har att säga. Att förstärka det sociala kittet har redan länge använts i det rusmedelsförebyggande arbetet med unga. Och som namnet antyder har man fokuserat på de unga och arbetat utifrån deras förutsättningar. (Pylkänen mfl. 2009, 3.)

I Riihimäki finns ett ställe för unga som heter Nuppi. Där har man under det gångna året velat se målgruppen för det förebyggande arbetet ur ett vidare perspektiv. På Nuppi är de unga alltid utgångspunkten för allt arbete, och största delen av tjänsterna är inriktade på dem. Där finns bl.a. en handledare, en förebyggande missbruksarbetare, en hälsovårdare och en psykiatrisk sjukskötare. Att se ungdomsåren som en speciell och identitetskapande tid i livet har varit det centrala med arbetet på Nuppi. Trots att man arbetar tillsammans med unga, lyfts även vuxnas bekymmer och frågor kring föräldraskap starkt fram. Under de tio år som Nuppi har varit verksam har man lyssnat på många föräldrar och lyft fram deras perspektiv. Många gånger har föräldrarna själva tagit kontakt när de varit oroad över sitt barns situation och sökt förstärkning för sitt föräldraskap. Många föräldrar har också funderat på hur de borde gå till väga i sin uppfostran eller hur man borde reagera när unga betar sig utmanande. Ibland har man känt oro för de egna resurserna och hur de ska räcka till – speciellt i

situationer där den unga har haft en svår pubertet eller utmanat sina föräldrar genom sitt agerande.

Det är förståeligt att föräldrarna är oroadе för hur de ska orka. Puberteten är en period då unga genomgår den största utvecklingen och förändringen sedan småbarnsåren. Fysiskt blir ett barn till en vuxen inom loppet av 3-4 år samtidigt som man genomgår en enorm psykisk utveckling och förändring. Puberteten återspeglas i hur man ser ut, betar sig och tänker samt nästan alltid i föräldrarna och den närstående familjen. En tonåring med sina förändringar och sin vilja att lösgöra sig utmanar föräldrarna att fundera på sina handlingsätt och sin roll som uppfostrare. Föräldrarna måste i sin vardag fundera på hur de kan stöda den ungas begynnande självständighetsutveckling på ett sunt sätt samtidigt som man har trygga och säkra gränser. Konflikten mellan att låta gå eller hålla fast är en stor utmaning för föräldrarna. I och med de förändringar som unga genomgår bildas så småningom en självständig och vuxen identitet – och en del av den är att bete sig på ett socialt ansvarsfullt sätt. Att bli du med det vuxna jaget är resultatet av många erfarenheter och bryderier. Det sker inte över en natt. Trots att föräldrarna kanske vill det, är det omöjligt att överföra all den visdom och kunskap som föräldrarna har till barnet så att barnet efter det kan leva klokt. (Cacciatore 2009, 8-13.)

Föräldragrupp – från idé till handling

De anställda på Nuppi började fundera rent konkret hur man kunde svara på dessa föräldrars önskemål och behov av stöd. De hade en hel del kunskap om hur man bemöter och lyssnar till ungdomar, men föräldraperspektivet hade fått mindre fokus än önskat. Det hade visserligen ordnats familjeträffar på Nuppi sedan verksamhetens början, men nu ville man lyfta fram de föräldrar som inte hade fått ta del av andra stödformer i sitt föräldraskap. Dessa föräldrar och familjer var inte klienter inom barnskyddet och familjerådgivningen kunde inte heller erbjuda dem lämplig service. Första gången man lade fram idéer och tankar om en referensgrupp för föräldrar var våren 2012, men den gången gick planerna inte vägen. Det fanns inte tillräckligt med erfarenhet om verksamhet riktad till föräld-

rar med tonåringar. Behovet kom dock fram i många sammanhang. Inom barnskyddet, skolväsendet och elevvården ansåg man det viktigt att stöda föräldrar i deras föräldraskap. Förpliktelse finns ju rentav inskriven i vår lagstiftning. Att stärka föräldrarnas roll så att de kan trygga en sund uppväxt, utveckling och välmående för ungdomar ansågs vara en viktig uppgift i det förebyggande arbetet.

Efter att jag hade avlagt högre yrkeshögskoleexamen på yrkeshögskolan Diakonia fick jag ny vind i seglen när det gäller utvecklandet av tjänster för föräldrar. Mitt slutarbete heter Murrosiän myllerrykssessä – vanhempien voimavarat ja vertaistuki (Tonårsförvirring - föräldrarnas resurser och kamratstöd) (Hänninen 2012).

Syftet med studien var att utreda hurdana utmaningar föräldrar upplever i sin vardag med en tonåring och hur man kan stöda dem bättre i dessa utmaningar. Ett annat perspektiv i studien var kamratstöd. Jag ville analysera dess betydelse för föräldrar. Studien som bestod av intervjuer med föräldrar bekräftade tanken om att en föräldragrupp kunde vara en bra stödform. Många föräldrar önskade få bekräftelse för sitt eget föräldraskap av pedagogiska experter eller andra föräldrar. Puberteten är en omtumlande tid som påverkar hela familjen och många gånger kände föräldrarna att de blev lämnade ensamma med sina motsägelsefulla känslor. De önskade få möjlighet att dela med sig av sina erfarenheter och få bekräftelse för sina val av andra föräldrar i samma situation som man kanske inte annars hade en naturlig möjlighet att träffa. (Hänninen 2013.)

Efter dessa uppmontrande resultat tog man på Nuppi tag i saken och gjorde upp en preliminär plan och en ram för föräldragruppen. En grupp proffs inom ungdomsverksamheten deltog i arbetet. Med fanns bl.a. en psykolog, socialarbetare, ungdomsarbetare, psykoterapeut samt en kamratförälder som hade personlig erfarenhet av omtumlande tider i en tonårsfamilj. Innehållet i föräldragruppen lades upp så att varje träff inleddes med ett 45 minuter långt inledningsanförande av en expert inom något område. Efter kaffepausen fick föräldrarna möjlighet att dela med sig av sina erfarenheter och på så sätt stärka sammanhållningen och referensstödet inom gruppen. Bland teman fanns pubertet som utvecklingsfas, de ungas riskbetående såsom alkohol och droger, brott och mental hälsa, fa-

miljeinteraktion, tjänster för unga samt föräldraskapets resurser. Två anställda vid Nuppi fungerade som handledare och utöver dem var en expert alltid inkallad.

Gruppen marknadsfördes öppet i skolor, familjerådgivningen, barnskyddet, hälsovården och elevvården till alla intresserade föräldrar till tonåringar. Också den lokala median blev intresserad och skrev en artikel om gruppen. Platserna fylldes inom några veckor och alla kom inte ens med. Föräldragruppen samlades fem gånger under två timmar och samtliga 15 föräldrar fanns med under hela utbildningen. Responsen var mycket uppsmuntrande och positiv. Föräldrarna upplevde att de tack vare gruppen fick mycket mer information och ökade sin förståelse för sitt eget barn. Många upplevde också att de fått konkreta och praktiska tips på hur man lever med en tonåring i vardagen. Känslan av kamratstöd som uppstod genom gemensamma diskussioner upplevdes som värdefull och upplyftande. Föräldrarna önskade mer tid och möjligheter för sådant i fortsättningen.

Föräldragruppen var i många hänseenden ett vällyckat försök. Den ursprungliga idén kom från föräldrarna själva, men den genomfördes som sektorövergripande samarbete och kostnadseffektivt. Många blev överraskade över hur populär gruppen blev bland föräldrarna samtidigt som förväntningarna också var höga. Föräldragruppens sammansättning var heterogen, vilket innebar en viss utmaning för det praktiska genomförandet. I gruppen deltog föräldrar som ville agera proaktivt redan innan problem uppstår och skaffa sig information om puberteten. Å andra sidan med fanns också föräldrar som redan omfattades av barnskyddets åtgärder eller andra stödåtgärder. Gruppens mål var att stöda föräldraskap genom att öka föräldrarnas kunskaper och färdigheter samt genom att stärka kamratstödet mellan föräldrarna. Vi upplevde att vi också lyckades med våra mål – åtminstone utifrån den respons som föräldrarna gav oss. Många önskade att föräldragruppen kunde fortsätta sin verksamhet i framtiden.

Vad gör föräldragruppens arbete till rusmedelsförebyggande arbete?

I det rusmedelsförebyggande arbetet bedöms de ungas attityder, livssituation och beteende ur skydds- och *riskfaktorsperspektivet*. Många av de skyddande faktorerna har antingen direkt eller indirekt anknytning till den ungas familj, föräldrar samt de uppväxtförhållanden eller den livsmiljö som hjälper den unga att utforma sin identitet. De skyddande faktorerna består av bl.a. förtroendefulla sociala relationer i närmiljön, god självkänsla och ett ansvarsfullt förhållningssätt till rusmedel. (Pylkkänen m.m. 2009, 14–15.) Att stärka familjen och föräldraskapet handlar om att stärka och framhäva dessa skyddande faktorer. Därmed är familjen och föräldraskapet en naturlig målgrupp för det förebyggande arbetet. En skyddande faktor som är viktig med tanke på ungas välmående är bra självkänsla. Den skyddar unga från användning av rusmedel och mentala problem. Föräldrarna har en viktig roll i konstruktionen av *en god självkänsla. Det vilka styrkor föräldrarna ser i sitt barn, hur de uppmuntrar barnet och hur de ser på barnets framtid bidrar alla till en god och sund självkänsla. Den hjälper även i andra sociala relationer och ger stöd då den unga ska göra val som gäller användningen av rusmedel – även under social press.*

Föräldrarna i föräldragruppen berättade att de många gånger varit omedvetna om fenomen som berör unga och deras värld. De upplevde att de behöver aktuell och konkret information om såväl rusmedel som mental hälsa. Föräldrarna behöver alltså tidsenlig information för att kunna diskutera med sina barn om rusmedel. Cannabis är i synnerhet ett ämne där föräldrarna känner att de styrs av sina föreställningar och sin ovisslighet. Då hamnar de lätt i underläge. Utöver information behöver föräldrarna stöd i sina sociala färdigheter. För att kunna uppfostra socialt kapabla unga måste även föräldrarna själva utveckla sina sociala färdigheter – speciellt då de umgås med unga. I föräldragruppen fick föräldrarna öva konkret hur man t.ex. i en utmanande situation kan ge positiv respons. Målet med övningarna var att stärka förtroendet mellan unga och deras föräldrar och förbättra kommunikationen i synnerhet om kontakten på grund av puberteten blivit svagare.

Förebyggande arbete handlar också om att uppmuntra familjer att söka hjälp i ett så tidigt skede som möjligt. Då hinner problemen inte växa sig stora och situationen hamna i en återvändsgränd. I föräldragruppen fick föräldrarna information om olika stödformer som de i problemsituationer kan vända sig till. Föräldrar har ofta förutfattade meningar t.ex. om barnskyddet som snarare avskräcker dem från att söka hjälp än möjliggör tidigt ingripande. Många föräldrar till tonåringar uppfattar barnskydd fortfarande som att man misslyckats i sitt föräldraskap. Därför är barnskydd fortfarande något tabubelagt och förknippat med skamkänslor. Föräldrarna diskuterade också en hel del om vad som ingår i den normala puberteten och när är det skäl att vara på riktigt orolig. Många upplevde att kamratstöd gav dem en fingervisning om vad som kan uppfattas som normalt. Man fick alltså nya dimensioner för sina egna bekymmer som ofta är väldigt känsloladdade. Föräldrarna tyckte att det var en lättnad att höra att också andra brottas med liknande problem.

Föräldrar gör värdefullt rusmedelsförebyggande arbete

Antti Maunu (2012, 162–164) poängterar i sin rapport om olika dryckeskulturer att det förebyggande arbetet snarare bör fokusera på orsakerna till att unga dricker än de symptom som blir följden av det. Enligt Maunu har ungas dryckesvanor ofta en social karaktär: unga vill skölja bort den gråa vardagen och känslan av rotlöshet med alkoholdränkta fester som skapar sammanhållning. Maunu anser att det är viktigt att fundera på hur vardagen kunde erbjuda mera sådana upplevelser som stärker känslan av sammanhållning utan alkohol. Det rusmedelsförebyggande arbetet handlar därmed om att påverka vardagen och att stärka känslan av att man är ”en del av gänget”. Det här är någonting som alla fostrare – såväl föräldrar som proffs – bör delta i. Alla bör bidra till att sociala sedvänjor och ideal som stärker sammanhållningen blir vardagsmat så att våra ungdomar kommer över en känsla av rotlöshet.

Rusmedelsförebyggandet kan därmed inte bara fokusera på ungdomar utan det handlar även om att uppfostra våra fostrare (Maunu 2012, 162–164). Det bor en rusmedelsförebyggare i varje förälder som har enorma

påverkningsmöjligheter. Föräldern är närvarande i den ungas liv och skapar trygga ramar för vardagen. Den unga är i första hand en medlem i sin närmaste omgivning. Familjen skapar en stadig grund att stå på och de värderingar och attityder som den unga bär med sig. Föräldrarnas och den närmaste omgivningens negativa attityder mot rusmedel fungerar som en skyddande faktor för den unga i framtiden. Det är någonting man kan stöda sig på i sina senare val i livet. Användningen av alkohol och andra rusmedel i familjen bidrar för sin del till den rusmedelskultur som råder i samhället. Därför är föräldrar ett viktigt element i det förebyggande arbetet.

Enligt Maunu (2012) har den förebyggande rusmedelsförebyggaren fyra roller: man är fostrare, tolk, predikant och kämpe. Det är genom dessa roller som man bedriver det förebyggande arbetet i samhället. Först och främst är man en fostrare som litar på de sociala sedvänjornas makt som samhörighetsskapande kitt och fungerande vardagsrutiner. Föräldrarna bär den här rollen varje dag i sin vardag när de skapar rutiner i den ungas liv. Man äter middag tillsammans, gör saker, diskuterar och tillbringar tid tillsammans. Samtidigt är man också en tolk som försöker hitta ett gemensamt språk och därmed gemensam förståelse. Då unga och föräldrar delar ett gemensamt språk, skapar det en känsla av en gemensam värld och ett gemensamt samhälle. Hemma kan föräldern eftersträva samma sak genom att lyssna, diskutera och vara genuint intresserad av den ungas värld och vardag. I diskussioner om alkohol och andra rusmedel innebär samförstånd inte att man accepterar den ungas agerande utan att man genuint lyssnar på den unga. Helt konkret kan det innebära att man nog lyssnar på den ungas tankar och åsikter, men kommenterar dem först när det är verkligen behövs.

Rollen som predikant innebär i det förebyggande arbetet inte att man bara predikar för de saker som ur den vuxna synvinkeln anses vara bra. För att predikan ska nå sitt syfte måste den vuxna förstå vilka saker den unga uppskattar och anser vara viktiga och eftersträvansvärda i livet och vilka saker den unga kanske vill få en bekräftelse på med hjälp av rusmedel. Det som är ett gott liv för den unga är nödvändigtvis inte detsamma ur ett vuxenperspektiv (Maunu 2012, 162–164.) Därför vore det viktigt att

föräldrar lyssnar till sina barn och deras egna målsättningar och önskemål ”här och nu” och uppmuntrar dem att förverkliga dem. När den unga får problem i vardagen, blir föräldrarna fyllda av oro och deras tankar flyger iväg så långt att de inte märker den ungas egna försök att lösa situationen. ”Om du fortsätter så där, blir du ingenting” är för den unga lika med att ”du är dålig i mina ögon och oförmögen att göra någonting”. Utan positiv respons och uppmuntran kan en välvillig predikant motarbeta sitt syfte och få den unga att känna sig ännu sämre.

Det förebyggande rusmedelsarbetet handlar även om politiska och samhällseliga påverkningsmöjligheter. Då kan det behövas kämparanda och rätt attityd. En som arbetat med förebyggande får ofta beskriva den sociala och emotionella aspekten med drickandet för beslutsfattare och politiker. Rusmedelsrelaterade problem åtgärdas inte bara genom att man ”fixar” individen utan också det omkringliggande samhället och den egna närmiljön måste förändras. Den som arbetar med förebyggande rusmedelsfostern ska väcka det sociala ansvaret inom sitt eget område. Alla vuxna måste bära sitt ansvar för detta. (Maunu 2012, 162–164.) Föräldrar kan i sina egna nätverk föra samma kamp om vuxnas gemensamma ansvar. Varje individ har rätt att ingripa och bära ansvar för de unga som de möter. Det kan fortfarande vara ”hela byn som uppfostrar ett barn” om det bara bor vettiga och modiga vuxna i byn som bär sitt ansvar.

Målet med det rusmedelsförebyggande arbetet är att främja välmående som är en gemensam resurs i vårt samhälle. Att satsa på individens välmående ökar alltid det gemensamma sociala kapitalet. Det förebyggande arbetet är först och främst arbete för välmående. Målet är att öka det fysiska, psykiska och sociala välbefinnandet. För att det förebyggande arbetet ska ha effekt är det oerhört viktigt att känna målgruppen för det förebyggande arbetet och välja de verktyg som bäst tillämpar sig för gruppen. Arbetet och arbetsmetoderna som används med föräldrarna skiljer sig från det förebyggande arbete som görs med unga, men enligt våra erfarenheter är det lönsamt och belönande. Det finns ännu inte så många olika former av förebyggande arbete för just föräldrar, men det finns ett klart och tydligt behov för sådana. Vi som jobbar med det förebyggande arbetet vet garanterat att det förebyggande arbetet är förmånligare och mera lönsamt jäm-

fört med det reparativa arbetet. Genom att rikta de förebyggande åtgärderna mot föräldrar kan vi påverka såväl unga som deras familjer. Och på det sättet kan det förebyggande arbetets effekt åtminstone fördubblas.

Referenser

Cacciatore, Raisa 2009. Kapinakirja. Aggressiokasvattajan käsikirja – koululaisesta aikuiseksi. Hurme, Vuokko & Lehtikangas, Maija (toim.). Helsinki: Väestöliitto.

Hänninen, Hanna 2013. Murrosiän myllerryksessä – vanhempien voimavarat ja vertaistuki. Opinnäytetyö, YAMK. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Päihteet ja syrjäytyminen -koulutusohjelma. Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu.

Maunu, Antti 2012. Ryypäämällä ryhmäksi? Ehkäisevän päihdetyön karttalehtiä nuorten ja nuorten aikuisten juomiskulttuureihin. Helsinki: Ehyt ry.

Pylkkänen, Sanna & Viitanen, Reijo & Vuohelainen, Elsi (toim.) 2009. Mitä on nuorisoalan ehkäisevä päihdetyö? Laadukkaan päihdekasvatuksen tukimateriaali. Preventiimi – nuorisoalan ehkäisevän päihdetyön osaamiskeskus. Humanistinen ammattikorkeakoulu sarja C. Oppimateriaaleja. Helsinki: Humanistinen ammattikorkeakoulu.

Publicerad i Mari Tapio ja Tarja Kuula (ed.) *Selkenevää, myötätuulta - ehkäisevä päihde- ja mielenterveysyö nuorisoalalla*. Humanistinen ammattikorkeakoulu Sarja C, Oppimateriaaleja 36, 2013. http://www.humak.fi/sites/default/files/liitteet/humak_selkenevaa_myotatuulta_verkko2_2.pdf

Författare

Hänninen Hanna

Socionom , förebyggande missbruksvård, Riihimäki stad/De ungas service­ställe Nuppi

Kiilakoski Tomi

Filosofie doktor, forskare, Ungdomsforskningssällskapet

Maunu Antti

Politics doktor, specialplanerare, Förebyggande rusmedelsarbete Ehyt rf

Pohjonen Petra

Kandidat i samhällsvetenskaper, samhällspedagog, planerare av förebyg­gande drog­arbete, Youth Against Drugs rf

Pylkkänen Sanna

Magister i samhällsvetenskaper, socionom, lektor, Humanistiska yrkeshög­skolan

Viitanen Reijo

Magister i samhällsvetenskaper, lektor, Humanistiska yrkeshögskolan

Vuohelainen Elsi

Pedagogie magister, utvecklingspedagog, Preventiimi/ Humanistiska yrkeshögskolan